

Esitutkinnan rajoittaminen lapsen ollessa asianomistajana väkivaltarikoksessa

Linnea West

11/2021

Tiivistelmä

Linnea West: Esitutinnan rajoittaminen lapsen ollessa asianomistajana väkivaltarikoksessa.

Opinnäytetyön muoto: Tutkimuksellinen

Julkisuusaste: Julkinen

Ohjaajat: yliopettaja Satu Rantaeskola ja yliopettaja Timo Korander

Tutkinto: Poliisi (ylempi AMK)

Tämä tutkimus on metodiltaan oikeusdogmaattinen. Tutkimuksen perusteella on tehty malli luvussa 4.8, jota voidaan hyödyntää esitutinnan rajoittamispäätöksissä. Pääsääntönä on, että esitutkinnassa on tutkittava rikos, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos on tehty (ETL 3:3.1). Syyttäjä voi kuitenkin poikkeuksellisesti tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se lopetetaan. Tässä tilanteessa puhutaan esitutkinnan rajoittamisesta.

Työkaluna esitutkinnan rajoittaminen on yksi mahdollisuus suunnata viranomaisen voimavarat oikein ja tarkoituksenmukaisesti. Esitutkinnan rajoittamisella pitäisi pyrkiä mitoittamaan toimenpiteet oikein ja niiden oikealle viranomaiselle. Lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnassa, kuten kaikessa viranomaistoiminnassa, pitää samalla huomioida lapsen etu. Lapseen kohdistuneen rikoksen esitutkinnan rajoittamista pohdittaessa, lapsen etua voidaan pitää prosessiekonomiassa tärkeämpänä periaatteena.

Tutkinnanjohtajan on suunnitellessaan esitystä esitutkinnan rajoittamisesta huomioitava samanaikaisesti monta eri asiaa. Tätä työtä helpottamaan on tässä tutkimuksessa laadittu rajoittamisesityksen tekemistä varten malli, joka rakentuu eri osioista. Kaikki mallin osiot täyttämällä esityksen laatija voi varmistua huomioineensa kaiken oleellisen. Mallin käytön edellytyksenä on kuitenkin se, että tietoja esim. toisen viranomaisen toiminnasta on jo hankittu tai niitä on saatu lähtötilanteessa riittävästi. Malli opastaa olemassa olevan tiedon jäsentämisessä esitutkinnan rajoittamisesitystä varten.

Mikäli mallin eri osioita ei pysty täyttämään rikosasiasta jo olemassa olevilla tiedoilla, tilanne antaa vihjeen siitä mitä tietoja tulisi vielä hankkia, jotta esitutkinnan rajoittaminen olisi mahdollista. Tapaus ei mahdollisesti sovi rajoittamismenettelyyn, jos tiedot eivät sovellu käytettäväksi malliin sen edellyttämällä tavalla tai tietoja ei ole mahdollista hankkia.

Yhtenäinen malli edesauttaa yhteistyötä syyttäjän kanssa ja varmistaa, että syyttäjällä on riittävät tiedot ratkaisunsa tueksi. Malli on jäsennelty niin, että se vastaisi mahdollisimman hyvin suoraan esitutkinnan rajoittamisesityksen rakennetta.

Sivumäärä: 50

Tarkastuskuukausi ja vuosi: 11/2021

Avainsanat: esitutkinnan rajoittaminen, lapsen etu, lapsiin kohdistuneet rikokset, oikeusturva

SISÄLLYS

LYHENNE- JA LAKILUETTELO	2
1 JOHDANTO.....	3
1.1 Tutkimuksen taustaa	3
1.2 Tutkimuskysymysten asettaminen	4
1.3 Tutkimuksen toteuttaminen	8
2 ESITUTKINNAN RAJOITTAMISEN PERUSTEET	10
2.1 Prosessuaalinen rajoittaminen.....	10
2.1.1 Ei rikosta.....	10
2.1.2 Ei näyttöä.....	11
2.1.3 Ei syyteoikeutta ja syyteoikeus vanhentunut	11
2.2 Harkinnanvarainen rajoittaminen	12
2.2.1 Vähäisyys	13
2.2.2 Nuoruus	14
2.2.3 Kohtuus	14
2.2.4 Konkurrenssi.....	15
2.2.5 Tunnustus.....	16
2.2.6 "Muu vastaava lainkohta".....	16
2.3 Kustannusperusteinen rajoittaminen.....	17
3 LAPSIIN KOHDISTUNEIDEN RIKOSTEN ERITYISPIRTEET	18
3.1 Esitutkinta lapsiin kohdistuvissa rikoksissa	18
3.2 Esitutkinnan kesto lapsiin kohdistuneita rikoksia tutkittaessa.....	20
3.3 Edunvalvojan rooli lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnassa	22
3.4 Lapsen haavoittuva asema.....	25
3.5 Moniviranomaistyö samanaikaisissa prosesseissa	26
3.6 Sovittelu lapsiin kohdistuneissa rikoksissa.....	29
3.7 Toissijaisen syyteoikeuden käyttäminen.....	30
4 RAJOITUSESITYKSEN RAKENTAMINEN JA LAPSI ASIANOMISTAJANA.....	32
4.1 Malli esitutkinnan rajoittamisesityksen eri osioista ja mallin tavoitteet.....	32
4.2 Soveltuvan rajoittamisperusteen valinta	32
4.3 Lyhyt teonkuvaus	35
4.4 Tutkittavan asian käsittelyn kulku	36
4.5 Muiden viranomaisten tiedot ja toimenpiteet.....	37
4.6 Tärkeä yleinen tai yksityinen etu.....	38
4.7 Lapsen etu suhteessa asiaan kokonaisuudessaan.....	41
4.8 Malli lapseen kohdistuneen rikoksen esitutkinnan rajoittamisesta.....	43
5 LOPUKSI.....	44
LÄHTEET	47

LYHENNE- JA LAKILUETTELO

EOA	eduskunnan oikeusasiamies
ETL	esitutkintalaki (22.7.2011/805)
HE	hallituksen esitys
HL	Hallintolaki (6.6.2003/434)
JulkL	Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (21.5.1999/621)
LOS	Yhdistyneiden kansakuntien sopimus lapsen oikeuksista SopS 60/1991
LSL	lastensuojelulaki (13.4.2007/417)
OK	oikeudenkäymiskaari (1.1.1734/4)
PL, perustuslaki	Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)
POHA	Poliisihallitus
PoIL	poliisilaki (22.7.2011/872)
RikVahL	rikosvahinkolaki (29.12.2005/1204)
RL	rikoslaki (19.12.1889/39)
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (11.7.1997/689)
SjälaitosL	laki syyttäjälaitoksesta (11.1.2019/32)
SovL	Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (9.12.2005/1015)
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
VKS	Valtakunnansyyttäjän toimisto

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Lapsen edusta puhutaan yhä enemmän yhteiskunnassamme, kun pohditaan esimerkiksi viranomaisten toiminnan hyväksyttävyyttä tai lapsiperheiden arkea ja huoltajuusprosesseja. Ajatus tämän opinnäytetyön kirjoittamiseen syntyi myös lapsen edun pohdinnasta. Pohdinnan ytimessä on eri viranomaisten yhteistyö ja prosessien tarkoituksenmukaisuus. Esitutinnan rajoittaminen on työväline, jolla voidaan vastata tarpeeseen lyhentää rikosprosessien kestoja, pohtia prosessin tarkoituksenmukaisuutta ja tehdä parempaa yhteistyötä eri viranomaisten kesken. Esitutinnan rajoittaminen antaa viranomaisille mahdollisuuden pohtia lapsen etua sopeuttamalla prosessia sen mukaan, kuinka se palvelee parhaiten lapsen edun toteutumista. Joskus lapsen edussa merkittävää on perheen tulevaisuuden tukeminen, joka saattaa edellyttää rikostutinnan lopettamista tai sitä, ettei tutkintaa aloiteta ollenkaan. Lapsen etu voi olla myös se, että rikosprosessi suoritetaan alusta loppuun saakka. Prosessissa on tärkeintä tapauskohtainen harkinta ja lapsen yksilöllisen tilanteen huomiointi.

Muutos on viranomaistyön kentällä lähes jatkuva tila. Tätä kirjoittaessani olemme eläneet Suomessa ja muualla maailmassa uutta "korona-aikaa" jo pitkään. Toisaalta korona vauhditti digiloikkaa ja monet viranomaiset ovat myös kehittäneet uusia toimintatapoja perinteisten työtapojen tilalle. Silti koronan tuomilla yhteiskunnan toiminnan rajoituksilla on ollut erilaisia vaikutuksia erityisesti lasten ja heidän perheidensä elämään.

Lapset ovat olleet osan vuodesta 2020 ja 2021 etäopetuksessa ja perheet ovat olleet enemmän keskenään kotona. Kun lapset palaavat tiiviimmin ns. "julkisen kontrollin" piiriin, kuten kouluihin ja päiväkoteihin, saattaa se näkyä poliisille myös ilmoitusten määrän kasvuna. Viranomaisten pitäisi pyrkiä ennakoimaan tätä mahdollista tilannetta siten, että lapsiin kohdistuneita rikosepäilyjä koskevia prosesseja kehitettäisiin entistä tehokkaammaksi. Esitutinnan rajoittaminen työkaluna on yksi mahdollisuus suunnata viranomaisen voimavarat oikein ja tarkoituksenmukaisesti. Esitutinnan rajoittamisella pitäisi pyrkiä mittaamaan toimenpiteet oikein ja suuntaamaan painopiste oikealle viranomaiselle.

Poliisin ydintehtäviin kuuluu poliisilain (872/2011, PoL) mukaan mm. rikosten ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen (PoL 1:1.1, 581/2019). Viranomaisten tehtävien hoidon edellytetään olevan myös vaikuttavaa. Vaikuttavuus ei ole täysin ongelmaton, kun tilannetta pohditaan koko yhteiskunnan näkökulmasta. Vaikuttavuutta odotetaan kaikilta viranomaisilta samaan aikaan. Vaikuttavuus kuitenkin ontuu silloin, jos yksi viranomainen menee sieltä missä "aita on matalin". Tuolloin

asian hoitaminen siirtyy helposti toisen viranomaisen tehtäväksi. Tästä esimerkkinä voidaan mainita mm. poliisin ja lastensuojelun yhteys. Jos toinen viranomaisista hoitaa lapsiin ja nuoriin liittyvän tehtävänsä vajavaisesti, näkyy se yleensä toisen viranomaisen toimintakentällä. Tämän vuoksi etenkin lasten ja nuorten asioita tulisi hoitaa vaikuttavasti eikä asiaa siirretä toisen viranomaisen "ongelmaksi". Joskus lapsen etu edellyttää, että asiaa hoidetaan moniviranomaisyhteistyönä ja toisinaan lapsen etu toteutuu paremmin, kun toinen viranomaisista hoitaa asian yksin loppuun. Tämä edellyttää viranomaisten keskinäistä kommunikointia ja riittävää tuntemusta toisen viranomaisen toimialasta.

1.2 Tutkimuskysymysten asettaminen

Sääntely esitutkinnan rajoittamisesta on esitutkintalaissa (ETL 3:10 ja 3:10a, 672/2014), mutta pääasiassa rajoittamisen perusteet ovat viittaussäännöksen myötä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa (ROL 1:7, 670/2014 tai 1:8, 670/2014). Tämän viittaussäännöksen myötä rikosoikeudenkäyntilain syyttämättäjättämisen perusteet ovat suoraan sovellettavana, kun pohditaan esitutkinnan rajoittamista. Oikeuskirjallisuudessa harkinnanvaraisista rajoittamisperusteista puhuttaessa, kytkeytyvät ne seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen perusteisiin¹.

Valtakunnansyyttäjän toimisto² on antanut 2016 syyttäjille uusimman ohjeen esitutkinnan rajoittamisesta, kun edellinen ohje oli vuodelta 2007. Kyseisessä 2016 julkaistussa ohjeessa rajoitusperusteet on jaettu prosessuaaliseen, harkinnanvaraiseen, kustannusperusteiseen ja tunnustuksen perusteella tehtävään rajoittamiseen.³ Prosessuaaliset perusteet ovat seuraavat: ei rikosta, ei näyttöä, ei syyteoikeutta ja syyteoikeus vanhentunut. Harkinnanvaraisiin perusteisiin vähäisyyden ja kohtuuden lisäksi kuuluvat lähinnä nuoruus ja konkurrenssi. Kustannusperusteinen esitutkinnan rajoittamisperuste ilmentää ajattelua, jonka mukaan yhteiskunnan voimavaroja tulisi kohdentaa kustannustehokkaasti.⁴ Tunnus-

¹ Ks. esim. Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 317.

² Syyttäjälaitos aloitti toimintansa yhtenä virastona 1.10.2019. Organisaatiouudistuksessa Suomen kaikki syyttäjänvirastot ja Valtakunnansyyttäjänvirasto yhdistettiin yhdeksi, yhtenäiseksi virastoksi nimeltään Syyttäjälaitos. Valtakunnansyyttäjänvirastosta tuli valtakunnansyyttäjän toimisto. Uusi Syyttäjälaitos -niminen virasto koostuu valtakunnansyyttäjän toimistosta ja viidestä syyttäjälueesta, jotka ovat Pohjois-Suomi, Itä-Suomi, Länsi-Suomi, Etelä-Suomi ja Ahvenanmaa.

³ VKS 5/2016, s. 2.

⁴ VKS 5/2016, s. 3, teoksessa West 2019.

tuksen perusteella rajoittaminen on mahdollista tilanteessa, jossa esitutkinnassa on saman henkilön tekemäksi epäiltyjä rikoksia kaksi tai useampi. Lisäksi henkilö on tunnustamalla edistänyt yhden tai useamman epäillyn rikoksen selvittämistä.⁵

Tämän tutkimuksen tavoitteena on vastata seuraaviin kysymyksiin:

1. Mitä asioita tulee huomioida lapseen kohdistuneen väkivaltarikoksen esitutkinnan rajoittamista harkittaessa?

2. Kuinka lapseen kohdistuneen väkivaltarikoksen esitutkinnan rajoittamista koskeva esitys tulisi laatia?

Rikosprosessin vaiheet ovat esitutkinta, syyteharkinta ja oikeudenkäynti tuomioistuimessa sekä rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen täytäntöönpano.⁶ Rikosten tutkinta kuuluu poliisin tärkeimpiin tehtäviin. Olosuhteiden niin vaatiessa poliisin toimialaan kuuluvat tehtävät on asetettava tärkeysjärjestykseen (PoL 1:6).

Poliisi voi muullakin tavalla priorisoida rikostutkintaa kuin asettamalla tutkittavat asiat keskenään tärkeysjärjestykseen. Esitutkinta on yksi rikosprosessin vaiheista. Syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se lopetetaan.

Tässä tilanteessa puhutaan esitutkintalain (805/2011, ETL) mukaisesta esitutkinnan rajoittamisesta. Rajoittaminen soveltuu kuitenkin tilanteisiin, joita koskevat perusteet on erikseen laissa määritelty (ETL 3:10). Jos syyttäjä tekee päätöksen esitutkinnan rajoittamisesta, niin asiassa ei enää ole muita rikosprosessin vaiheita. Syyttäjä ei näissä tilanteissa tee syyteharkintaa, vaan asian käsittely päättyy esitutkinnan rajoittamiseen.

Asianomistajan asema on Suomen rikosprosessissa siinä suhteessa vahva, että hän voi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997, ROL) mukaisesti nostaa syytteen myös itse, vaikka syyttäjän päätös esitutkinnan rajoittamisesta olisi tehty (ROL1:14, 455/2011).⁷ Käytännössä asianomistajan yksin ajaman rikosasian käsittely tarkoittaa, että asianomistaja itse huolehtii ajamansa rikosasian esitutkinnasta ja syyteharkinnasta sekä oikeudenkäynnin aloittamisesta ja vielä oikeudenkäyntikuluriskin huomioiden. Näiden perusteella menettelyä ei voida pitää asianomistajan oikeuksien tosiasiallisen toteutumisen kannalta sellaisena kuin oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin edellyttää.⁸ Kuluriski

⁵ Rantaeskola (toim.) 2014, s. 107, teoksessa West 2019.

⁶ Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 15.

⁷ Kukkonen – Tolvanen 2011, s. 63.

⁸ Rantaeskola 2021, s. 303.

asettaa kansalaiset myös eriarvoiseen asemaan päästä oikeuksiinsa varallisuutensa perusteella.

Toissijaisen syyteoikeuden käyttäminen ei ole ongelmattonta, kun kyseessä on lapsen kohdistunut rikos. Tutkimuksen aiheena olevat lapsiin kohdistuneet rikokset ja niiden rikosprosessit kokonaisuudessaan poikkeavat monelta osin aikuiseen kohdistuneen rikoksen tutkinnasta ja prosessista. Lasta edustaa rikosepäilyä tutkittaessa usein joku muu taho kuin hän itse ja tämä tuo omat lisähaasteensa mm. toissijaisen syyteoikeuden käyttämiselle. Lapsen oikeusturvan ja lapsen edun takaamiseksi, viranomaisten pitää olla tietoisia näistä haasteista tehdessään lasta koskevia päätöksiä.

Esitutinnan rajoittamisen taustaperiaatteena on mm. prosessitaloudellisuus. Oikeudenkäyntimenettelyn uudistusten ja kustannustietoisuuden lisääntymisen myötä, on myös eri viranomaisten voimavarojen tarkoituksenmukainen ja kustannustehokkaan suuntaamisen tarve korostunut. Tämä huomioiden esitutinnan rajoittaminen on erityisen tärkeä keino, sillä rajoittamisella voidaan säästää koko rikosasian käsittelyketjun voimavaroja. Niitä säästyy sekä esitutkintaviranomaisessa, että myöhemmin syyttäjällä ja tuomioistuimessa. Voimavarojen säästämällä saatava prosessitaloudellinen hyöty on sitä suurempi mitä aikaisemmassa vaiheessa tehdään rajoittamispäätös syyttäjälle.⁹

Poliisihallituksen ohjeen mukaan lapsen ollessa rikosasiassa asianomistajana, esitutkintatoimenpiteet tulee käynnistää välittömästi ja pakkokeinojen käyttämisestä on tehtävä ratkaisut viipymättä rikosepäilyn tultua ilmi. Lapsiin kohdistuneet väkivalta- ja seksuaalirikokset ovat ohjeen mukaan myös aina vaativaa esitutkintaa.¹⁰ YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaisesti poliisi ja syyttäjä ovat velvollisia huomioimaan lapsen edun kaikessa toiminnassaan.¹¹ Lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinta, kuten muukin rikostutkinta, kuuluu poliisin vastualueelle. Lapsiin kohdistuneissa rikoksissa toimintatapana tutkittavien rikosten priorisointi ei ole kovinkaan helposti sovellettavissa. Kaikki lapseen kohdistuneet rikokset ovat lähtökohtaisesti priorisoinnin kärkipäässä suhteessa muihin rikosepäilyihin, eikä tutkinnan aloittamista voida siirtää. Esitutinnan rajoittamiseen lapsiin kohdistuneissa rikoksissa voi olla kuitenkin muita hyviä syitä. Tästä esimerkkinä voidaan mainita mm. lapsen edun parempi toteutuminen käsittelemällä häntä koskevia asioita muussa menettelyssä kuin rikosprosessissa.

⁹ VKS 5/2016, s. 2, teoksessa West 2019.

¹⁰ POHA POL-2019-34669, s. 10 ja 15, teoksessa West 2019.

¹¹ Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta 60/1991, 1 osa, 3 artikla.

Tein pro gradu -tutkielman vuonna 2019 Vaasan yliopistossa koskien lapsiin kohdistuneiden väkivaltarikosten esitutkinnan rajoittamista kohtuuden ja vähäisyyden perusteella. Tätä uutta tutkimusta tehdessäni, olen käyttänyt osin yhteneväistä sisältöä pro gradu -tutkielmani kanssa, mutta näkökulma aiheeseen on erilainen. Aikaisemmassa tutkimuksessani selvitin mm. asiantuntijoiden näkemyksiä lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkinnan rajoittamisesta. Tämän tutkimuksen yhteydessä luodaan malli, jonka avulla voidaan tehdä laadukas esitys lapseen kohdistuneen rikoksen esitutkinnan rajoittamiseksi.

Aikaisemman tutkimukseni yksi tulos oli se, että täsmällisempi ohje esitutkinnan rajoittamisesta olisi tarpeen tämänhetkisen yleisen ohjeen lisäksi. Täsmällisempi ohje voisi olla yksi keino lasten yhdenvertaisen kohtelun lisäämiseksi lapsiin kohdistuneissa lievemmiksi luokiteltavissa rikosepäilyissä.

Edellä mainittuun tutkimukseeni haastattelin asiantuntijoita ja tiedustelin heiltä myös, että pitäisikö Valtakunnansyyttäjäviraston ohjeistaa rajoituskäytäntöjen soveltumisesta paremmin juuri lapsiin kohdistuneisiin rikoksiin. Tämä kysymys jakoi mielipiteitä haastateltavien keskuudessa. Osa haastateltavista oli sitä mieltä, että ohjeistusta pitäisi lisätä juuri lasten yhdenvertaisen kohtelun takaamiseksi. Osa taas oli sitä mieltä, että yleisempi ohje rajoittamiseen on sovellettavissa myös lapsiin kohdistuneisiin rikoksiin, eikä muulle täsmällisemmälle ohjeistukselle ole tarvetta. Kukaan haastateltavista ei kuitenkaan ollut saanut täsmällistä koulutusta juuri lapsiin kohdistuneiden rikosten rajoittamiseen liittyen. Osa oli saanut koulutusta kuitenkin yleisesti esitutkinnan rajoittamisesta. Kukaan kuudesta haastateltavasta ei sulkenut pois rajoittamisen mahdollisuutta, kun kyseessä on lapseen kohdistunut rikos. Haastatteluissa korostui kuitenkin se, että vain lieväksi katsottavia rikosepäilyjä pidettiin soveltuvina rajoitusmenettelyyn. Esimerkiksi seksuaalirikosepäilyjä ei lähtökohtaisesti pidetty soveltuvina rajoitettavaksi.¹²

Keväällä 2019 Sosiaali- ja terveysministeriön ohjaama *Barnahus*-hanke sai rahoitusta lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kehittämiseen ja mallin valtakunnallistamiseen. Tämä THL:n koordinoima hanke pyrkii luomaan lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkintaan mallin tai vahvistamaan olemassa olevia hyviä käytäntöjä lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnassa. Hankkeen ydintavoitteena on taata lapsille lapsikeskeinen, moniammatillinen ja viiveetön seksuaali- ja väkivaltarikosten tutkintaprosessi sekä varmistaa lapselle ja perheelle riittävä tuki ja hoito. *Barnahus*-hankkeen suunnitelmassa todetaan lisäksi, että

¹² West 2019, s. 56.

osassa poliisille tulleita rikosepäilyjä voidaan monialaisen yhteistyön avulla päätyä esimerkiksi siihen, että lapsi ja perhe ohjautuu lastensuojelujen palvelujen piiriin eikä lasta tarvitse kuormittaa kuulemisella rikosepäilyn vuoksi.¹³

Olen ollut *Barnahus*-hankkeen mukana pitämässä lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutinnan rajoittamiseen liittyvää koulutusta viidessä eri sairaanhoitopiirissä vuonna 2020. Koulutusten yhteydessä käydyissä keskusteluissa ilmeni toistuvasti, että etenkin poliisissa työskentelevät tutkijat ja tutkinnanjohtajat kaipaavat lisää ohjeistusta ja työkaluja koskien lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutinnan rajoittamista.

1.3 Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimus on ensi sijassa oikeusdogmaattinen. Tutkimus sijoittuu oikeudenaloista keskeisesti rikosprosessioikeuden, oikeuspsykologian ja rikosoikeuden alueelle. Oikeusdogmaattinen menetelmä eli lainoppi selvittää voimassaolevien oikeusnormien sisältöä. Lainoppi on oikeudellisia tekstejä tutkiva tulkintatiede ja tutkii näin oikeusnormeja, niiden ajatussisältöjä, joista oikeusnormilauseet antavat informaatiota. Sisältöä selvitetään esittäen kahdenlaisia väitteitä oikeusnormeista. Normikannanotot ovat väitteitä siitä, mitkä oikeusnormit kuuluvat voimassaolevaan oikeuteen. Tulkintakannanotossa taas edetään pidemmälle ja väitetään jotain kyseisen oikeusnormin sisällöstä.¹⁴

Tutkimuksessa huomioidaan esitutkintaa koskevan voimassa olevan lain, lain esityöt, viranomaisten ohjeet ja oikeudellista kirjallisuutta sekä lisäksi mm. eduskunnan oikeusasiamiehen ja apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisuja. Kirjallisuudesta tuodaan näkökulmaa esitutkinnan rajoittamisen vaikutuksista lapsen elämään. Lain esitöistä ja viranomaisten ohjeista saa erityisesti näkökulmaa siitä, mikä on ollut voimassa olevan lain lähtökohta ja kuinka sitä on sovellettu viranomaisissa viranomaisten toiminnassa.

Kyseessä on tutkimuksellinen työ ja tutkimuksen tuloksista on koottu rajoittamisesityksen tekemistä varten yhden sivun mittainen malli (alaluku 4.8). Tämä tutkimus on jäsennelty yhteneväisesti Valtakunnansyyttäjän esitutkinnan rajoittamista koskevan ohjeen¹⁵ kanssa. Saman rakenteen käyttö on valittu siksi, että rakenne olisi käyttäjilleen entuudestaan tuttu ja sen myötä selkeä.

¹³ THL 2019.

¹⁴ Hirvonen 2011, s. 22, 36, teoksessa West 2019.

¹⁵ VKS 5/2016

Tutkimuksen kolmannessa luvussa käsitellään lapseen kohdistuneen rikoksen tutkinnan erityispiirteitä. Erityispiirteiden ja kokonaisuuden huomioon ottaminen korostuu lapsen ollessa osaisena esitutkinnassa. Yhtenä tärkeänä perusteena sille on se, ettei lapsi yleensä itse voi huolehtia omasta oikeusturvastaan. Toinen tärkeä peruste on se, että yleensä lasta edustaa esitutkinnassa joku muu henkilö, huoltaja tai muu edunvalvoja, eikä hän itse päättä asioistaan.

Tutkimuksen neljännessä luvussa rakennetaan malli (luku 4.8), jonka tarkoituksena on tarjota tutkinnanjohtajille työkalu laadukkaan rajoittamisesityksen tekemiseen. Näin esityksen laatija voi varmistua, että hän on huomionnut tarvittavat seikat ja syyttäjää saa myös riittävästi ja oleelliset tiedot ratkaisunsa tueksi. *Bamabus*-hankkeen yhteydessä valmistuu käsikirja lapsiin kohdistuneiden väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan marraskuussa 2021. Tämän tutkimuksen luku neljä sisällytetään tuohon käsikirjaan.

2 ESITUTKINNAN RAJOITTAMISEN PERUSTEET

2.1 Prosessuaalinen rajoittaminen

Syyttäjä voi todeta, ettei asiassa ole rikosta, rikokseen ei ole näyttöä, asiassa ei ole syyte-oikeutta tai syyteoikeus on vanhentunut (ETL 3:10.2). Näissä tilanteissa tarkoitetaan *prosessuaalista* esitutkinnan rajoittamista.¹⁶

Prosessuaalinen rajoittaminen ei ole mahdollista aloittamatta lainkaan esitutkintaa. Rajoittamispäätös tehdään näissä tapauksissa siis jo aloitettuun esitutkintaan. Esitutkintaviranomaisen tulee harkita syytä epäillä -kynnyksen ylittyminen asiassa ja sen kautta myös esitutkinnan aloittamisen edellytyksiä. Syyttäjän ei tule päättää juttua ei rikosta -perusteella, jos tutkinnanjohtajan rajoittamisesitys perustuu ainoastaan siihen materiaaliin, jonka nojalla on tehty päätös aloittaa esitutkinta.¹⁷ Asiaa ei pidä toimittaa syyttäjälle rajoitusesityksellä rajoitettavaksi myöskään, jos on selvää, että rikosta ei ole tapahtunut. Tutkinnanjohtaja voi tehdä itse tässä tapauksessa asiassa päätöksen (ETL 10:2.2)¹⁸

2.1.1 Ei rikosta

Ei rikosta –tilanteissa (ROL 1:6, 670/2014 ja 1:6a, 670/2014) aloitettu esitutkinta koskee tekoa, joissa syyttäjä voi tulkinnanvaraista kysymystä koskevassa oikeudellisessa arvioinnissaan yhtyä tutkinnanjohtajan rajoittamisesitykseen siinä, ettei kysymyksessä ole rikos. Tämän perusteen kautta ei ole tarkoitettu siirtää esitutkintaviranomaisen (ETL 3:3.1) ns. syytä epäillä -kynnyksen arvioinnin siirtyvän syyttäjille. Rajoittamisen käyttöalaksi jäävät tilanteet, joissa aloitetussa esitutkinnassa saadun selvityksen perusteella on käynyt todennäköiseksi, ettei kyse olekaan rikoksesta, mutta asiaan liittyy tulkintakysymys, jolloin tutkinnanjohtaja ei voi itsenäisesti päättää esitutkintaa syyttäjän näkemystä selvittämättä.¹⁹

Tulkintakysymys voi liittyä esimerkiksi tapauksiin, joissa pohditaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön täyttymistä kahden nuoren henkilön välillä, jolloin ikäeron ja kehitystason erojen arvioiminen on tärkeää.

¹⁶ VKS 5/2016, s. 3.

¹⁷ VKS 5/2016, s. 6, teoksessa West 2019.

¹⁸ Rantaeskola (toim.) 2014, s. 103.

¹⁹ VKS 5/2016, s. 6, teoksessa West 2019.

2.1.2 Ei näyttöä

Ei näyttöä –tilanteet (ROL 1:6, 670/2014 ja 1:6a, 670/2014) poikkeavat muista prosessuaalisista rajoitusperusteista ajatukselliselta perustaltaan. Kyse on eräänlaisesta kaksoistodennäköisyydestä eli etukäteisarvion tekemisestä mahdollisesti saatavissa olevan näytön, mahdollisesta riittävydestä. Näytön ollessa riittämätöntä, tutkinnanjohtaja voi itsenäisesti päättää esitutkinnan keskeyttämisestä (ETL 3:13). Ne tapaukset eivät edellytä syyttäjän osallistumista.²⁰

Esitutkinnan saa keskeyttää, jos rikoksesta ei epäillä ketään ja jos asiaan vaikuttavaa selvitystä ei ole saatavissa. Keskeyttämiseen sisältyy kuitenkin aina varaus, että tutkintaa on jatkettava, kun keskeyttämisen edellytyksiä ei enää ole. Esitutkinnan voi lopettaa näytön puuttumiseen nojaavalla rajoittamispäätöksellä vain poikkeuksellisissa tilanteissa. Lisänäytön saamisen tulee tässä tapauksessa olla tiedossa olevien seikkojen perusteella arviotuna epätodennäköistä ja suuritöistä, jolloin säännöksen taustalla vaikuttava prosessitaoudellisuus puoltaa perusteen soveltamista. Rajoittamisen soveltumista harkittaessa huomioidaan, mikä tilanne olisi, jos tutkittavan asian selvittämiseksi kohtuudella vaadittavat ja tehtävissä olevat esitutkintatoimet suoritettaisiin.²¹

2.1.3 Ei syyteoikeutta ja syyteoikeus vanhentunut

Ei syyteoikeutta (ROL 1:6, 670/2014 ja 1:6a, 670/2014) ja syyteoikeuden vanhenemisen -tilanteissa (RL 8:1, 297/2003 ja ROL 1:6, 670/2014 ja 1:6a, 670/2014) esitutkinta on jo aloitettu ja sen aikana on selvinnyt, että on selvää tai todennäköistä, että syyttäjä tulisi tällä perusteella tekemään asiassa päätöksen syyttämättä jättämisestä. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi sellaiset, kun aluksi virallisen syytteen alaisena tutkittu rikosnimike muuttuukin asianomistajarikokseksi eikä asianomistaja vaadi rangaistusta.²²

Lievä pahoinpitelykin on rikoslain (39/1889, RL) mukaan virallisen syytteen alainen mm. silloin kun se kohdistuu kahdeksaatoista vuotta nuorempaan henkilöön (RL 21:16.1, 441/2011). Lapsiin kohdistuneissa väkivaltarikoksissa syyteoikeuden puuttuminen ei rajoitusperusteena ole samalla tavalla sovellettavissa, kun aikuisen kohdalla. Vammantuottamus (RL 21:10, 578/1995) taas on asianomistajarikos, myös lapsen kohdalla (RL 21:16.2, 441/2011). Näissä tilanteissa on syytä kiinnittää kuitenkin huomiota mm. puhevallan käyt-

²⁰ VKS 5/2016, s. 7–8.

²¹ VKS 5/2016, s. 7–8, teoksessa West 2019.

²² VKS 5/2016, s. 7, teoksessa West 2019.

tämiseen. Lähtökohtaisesti oikeudenkäymiskaaren (1734/4, OK) mukaan henkilöä koskevassa asiassa alle 18 -vuotiasta edustaa huoltaja tai määrätty edunvalvoja ja lapsella saattaa iästä riippuen olla rinnakkainen puhevalta (OK 12:1, 444/1999). Puhevallan käyttäminen pitää kuitenkin erottaa tapahtumasta kertomisesta. Lasta voidaan kuulla tapahtumasta, vaikka hänellä ei olisi puhevaltaa asiassa. Puhevaltaa käyttävä ottaa kantaa rangaistusvaatimukseen.²³

2.2 Harkinnanvarainen rajoittaminen

Harkinnanvaraiset esitutinnan rajoittamisperusteet liittyvät sääntelyyn, jonka perusteella syyttäjä voisi jättää syytteen nostamatta rikosasiassa. Siten syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se lopetetaan, jos syyttäjä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL 1:7, 670/2014 tai 1:8, 670/2014) taikka muun vastaavan lainkohdan nojalla tulisi jättämään syytteen nostamatta eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista (ETL 3:10.1). Näihin harkinnanvaraisiin esitutinnan rajoittamisperusteisiin kuuluvat Valtakunnansyyttäjän ohjeen mukaan vähäisyys-, nuoruus-, kohtuus- ja konkurrenssiperusteiset rajoitukset sekä ”muun lainkohdan” mukainen rajoittaminen. Lisäksi harkinnanvaraisena rajoittamisen perusteena on mainittu tunnustuksen perusteella tehtävä rajoittaminen. Tunnustuksen perusteella tehtävä rajoittaminen sisältyy ohjeessa harkinnanvaraiseen rajoittamisen säännökseen (ROL 1:8.2, 670/2014), mutta siitä on myös vielä oma erillinen säännöksensä (ETL 3:10a, 672/2014), joka ei kytkeydy syyttämättä jättämisen perusteisiin eikä myöskään siis harkinnanvaraisiin perusteisiin.²⁴

Harkinnanvarainen rajoittaminen on mahdollista siis myös ennen kuin esitutkinta on päätetty aloittaa. Näissä tilanteissa harkinnanvaraisen perusteen käyttäminen tarkoittaa, ettei esitutkintaa käynnistetä lainkaan. Samoin harkinnanvaraisen perusteen käyttäminen on mahdollista, kun esitutkinta on jo aloitettu. Näissä tilanteissa pätevät samat periaatteet syyttäjälle toimitettavan aineiston laajuudesta ja mahdollisuudesta tehdä ratkaisu samalla aineistolla.

²³ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 123-126. Rikoslain 8 luvun 1§:ssä on säännös erityisestä vanhentumisajasta liittyen tiettyihin lapsiin kohdistuneisiin rikoksiin. Säännöksen mukaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön, lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön ja törkeän lapsenraiskauksen syyteoikeus vanhentuu aikaisintaan, kun asianomistaja täyttää kaksikymmentäkahdeksan vuotta. Sama koskee kahdeksaatoista vuotta nuorempaan henkilöön kohdistunutta raiskausta, törkeää raiskausta, pakottamista seksuaaliseen tekoon, seksuaalista hyväksikäyttöä, paritusta, törkeää paritusta, ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa. Syyteoikeus vanhentuu rikoksen kohteena olleen henkilön täyttäessä kaksikymmentäkolme vuotta, jos kysymyksessä on 20 luvun 8 b §:n 2 momentissa tarkoitettu lapsen houkuttelemine seksuaalisiin tarkoituksiin.

²⁴ VKS 5/2016, s. 3.

2.2.1 Vähäisyys

Usein jo tutkinnan alussa on ilmeistä, voiko *vähäisyysperustetta* (ROL 1:7,1, 670/2014) käyttää rajoittamisen perusteena, kun kyse on vähäisen rikoslajin lievästä teosta.²⁵ Tutkinnan alussa on syytä kiinnittää huomiota mm. vammojen vakavuuteen, tekijän ja uhrin väliin suhteeseen ja lapsen ikään sekä teon toistuvuuteen, kun arvioidaan teon vakavuutta tai vähäisyyttä.

Syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta silloin kun rikoksesta ei ole odotettavissa ankaraa rangaistusta kuin sakko ja sitä on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen pidettävä vähäisenä (ROL 1:7,1, 670/2014). Teon poiketessa lievempään suuntaan tietyn rikoslajin tyyppitapauksesta, puhutaan vähäisestä rikoksesta. Teon haitallisuudella viitataan vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen. Haitallisuuden arvioinnissa on kiinnitettävä huomiota myös siihen vahinkoon, joka teosta olisi ennalta arvioitaessa todennäköisesti syntynyt. Myös teon tahallisuuteen kiinnitetään huomiota, kun vähäisyyttä arvioidaan.²⁶

Rajoitettavaksi ei voida esittää vähäisyyden perusteella kaikkia lieviä rikoksia. Tällaisia ovat tyypillisesti mm. näpistykset ja lievät petokset, joita esiintyy paljon. Näiden tapausten järjestelmällinen rajoittaminen olisi yhdenvertaisuusperiaatteen vastaista. Vähäisen teon tulisi olla mm. näiden tyypillisten mainittujen rikosten sisälläkin todella vähäinen, että sen esittäminen rajoitettavaksi olisi ylipäättään mahdollista tällä perusteella. Jos kaikki vähäiset rikokset säännönmukaisesti rajoitettaisiin pois, saattaisi tällaiset teot saada ”sallitun” maineen.²⁷

Vähäisyysarviointia ei pidä sekoittaa tunnusmerkistön valintaan eli kysymykseen siitä, tuomitaanko tekijä lievästä tekemuodosta. Tuomioistuimella ei ole estettä hyödyntää kuitenkin niitä kriteerejä, joita sovelletaan tuomittaessa perustunnusmerkistöä lievemmästä teosta. Lievissä tekemuodoissa muodostuu tiettyjä tulkintakriteerejä vähäisyyden arviointia varten, ja näitä arviointikriteerejä voidaan käyttää pohdittaessa myös tuomitsematta jättämisen mahdollisuutta.²⁸

Huomioitavaa on myös se, että tutkinnanjohtaja voi itse vähäisissä rikoksissa päättää jo aloitetun esitutkinnan tai päättää ettei esitutkintaa aloiteta, mikäli asianomistalla ei ole

²⁵ VKS 5/2016, s. 4

²⁶ Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 318.

²⁷ Rantaeskola (toim.) 2014, s. 101, teoksessa West 2019.

²⁸ Tapani – Tolvanen 2016, s. 182, teoksessa West 2019.

vaatimuksia (ETL 3:9). Erityisesti lapsiin kohdistuneiden rikosten kohdalla oleellista on huomioida asianomistajan vaatimukset asianmukaisesti. Alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten on lähtökohtaisesti haettava edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa (ETL 4:8). On siis tilanteita, jolloin lapselle on haettava edunvalvoja, joka ottaa kantaa vaatimuksiin, ennen kuin tutkinnanjohtaja voi tehdä päätöksen. Lapsiin kohdistuvat väkivaltarikokset ovat lähtökohtaisesti kaikki virallisen syytteen alaisia, jolloin vaatimuksista luopuminen tai niiden puuttuminen ei automaattisesti johda kuitenkaan tutkinnan lopettamiseen. Lievä pahoinpitelykin muuttuu virallisen syytteen alaiseksi, kun se kohdistuu alle 18-vuotiaaseen (RL 21:16.1, 441/2011).²⁹

2.2.2 Nuoruus

Syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta rikoksesta, jonka on tehnyt alle 18-vuotias henkilö ja milloin ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta ja sen katsotaan lisäksi johtuneen pikemminkin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan (ROL 1:7.1,2, 670/2014).

Nuorten kohdalla tulisi esitutkinnan rajoittamisessa noudattaa pidättyvyyttä ja painottaa mahdollista toimenpiteistä luopumista koskevaa harkintaa vasta syyteharkinnan yhteydessä suoritettavaksi. Esitutkinnalla ja siihen liittyviin, eri viranomaisten yhteistyönä suoritettavine tukitoimineen, voidaan rikostutkinnallisten tavoitteiden lisäksi edistää mahdollisuutta puuttua vaikuttavasti ja myönteisellä tavalla rikoksesta epäillyn nuoren olosuhteisiin ja kehitykseen.³⁰ Lapsen etu puoltaa joskus myös esitutkinnan suorittamista loppuun niissäkin tapauksissa, joissa lapsi itse on epäillyn asemassa.

2.2.3 Kohtuus

Kohtuusperustetta käytettäessä esitutkintaa on saatettu viedä jo pitkälle olosuhteiden selvittämiseksi. Kuitenkin jos tekijä olisi esimerkiksi teon yhteydessä vakavasti loukkaantunut tai jos hän olisi laitoshoidossa, esitutkinta voitaisi mahdollisesti jättää toimittamatta tai keskeyttää jo tutkinnan alkuvaiheessa.³¹

²⁹ West 2019, s. 25–26.

³⁰ VKS 5/2016, s.12.

³¹ VKS 5/2016, s. 4.

Jos ei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, syyttäjä voi sen lisäksi, mitä ROL 1:7:ssä säädetään, jättää syytteen nostamatta, milloin oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, rikoksesta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat (ROL 1:8,1, 670/2014). Peruste soveltuu yleisesti erityisesti niihin tilanteisiin, joissa rikoksentekijä on korvannut tai muuten hyvittänyt rikoksella aiheuttamansa vahingon. Tämä säännös soveltuu myös mm. sovittelumenettelyssä käsiteltyihin asioihin. Teosta on lisäksi voinut aiheutua myös muita seurauksia tekijälle. Tällaisia seuraamuksia voi olla esimerkiksi kurinpitörangaistus, työpaikan menetys tai vakava loukkaantuminen.³²

Lapsen kohdistuneen rikoksen rajoittamista harkittaessa, tulee erityisesti huomioida muiden viranomaisten tekemä työ ja asia kokonaisuutena. Kokonaisuuteen vaikuttavina asioina voidaan mainita onnistunut sovittelu, lastensuojelun toimenpiteet, avun hakeminen, teon toistuvuus, lapsen ikä ja jos teko on tullut ilmi epäillyn hakiessa apua käyttökseen. Silloin kun esitutkinnan rajoittamisessa käytetään perusteena lastensuojelun toimenpiteisiin liittyviä asioita, tulee viranomaisen kuitenkin osoittaa, ettei kyseessä ole sallittu toiminta ja toimintaa pitää muuttaa ja tarjottu apu lisäksi otettava myös epäillyn taholta vastaan. Näillä perustein rikosprosessi ei toisi enää lisäarvoa yksittäistapausta käsiteltäessä.³³

2.2.4 Konkurrenssi

Jos ei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, syyttäjä voi jättää syytteen nostamatta, jos rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä tai aikaisemmin tuomitun rangaistuksen huomioon ottamista koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään (ROL 1:8.1,2, 670/2014). Yhteistä rangaistusta koskevan sääntelyn (RL 7:6, 800/2017) mukaan tuomioistuin voi uutta rangaistusta määrätessään ottaa aikaisemmin tuomitun ehdottoman vankeusrangaistuksen kohtuuden mukaisesti huomioon, rangaistusta lieventävänä seikkana. Rikoksen pitää olla kuitenkin tehty ennen aikaisempaa tuomiota. Lainvoimaa vailla oleva aikaisempi tuomio voidaan myös ottaa huomioon ja samalla kertaa tuomittavista rikoksista määrätään yhteinen rangaistus.³⁴

³² Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 318.

³³ West 2019, s. 28.

³⁴ Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 318–319.

Rikosten erityispiirteillä ei ole samanlaista merkitystä kuin muita syyttämättäjättämisperusteita sovellettaessa silloin kun sovelletaan *konkurrenssi* -perustetta. Silloin merkitsee tekojen keskinäinen ajallinen yhteys ja odotettavissa oleva rangaistus. Konkurensisiperusteen soveltamedellytyksiä voidaan usein arvioida jo hyvin aikaisessa tutkinnan vaiheessa.³⁵ Jos lapseen kohdistuneita vähäisiä rikoksia on paljon, voi kokonaisuutena arvioiden olla mahdotonta rajoittaa esitutkintaa vähäisyyden perusteella. Rajoittaminen vaatiikin aina juuri kokonaihasharkintaa. Konkurrenssi voisi antaa silloin mahdollisuuden lapseen kohdistuneen rikoksen rajoittamiselle, jos rajoitettavalla asialla ei olisi enää merkitystä kokonaisuuden kannalta.³⁶ Ratkaisun pitää olla kuitenkin aina samalla myös lapsen edun mukainen. Lapsen etu tai tärkeä yleinen tai yksityinen etu voi olla esteenä rajoittamispäätöksen tekemiselle, vaikka asia muuten täyttäisi kriteerit esitutkinnan rajoittamiseksi.

2.2.5 Tunnustus

Tunnustuksen perusteella tehtävä rajoittaminen sisältyy ohjeessa harkinnanvaraiseen rajoittamisen säännökseen (ROL 1:8.2, 670/2014), mutta siitä on myös vielä oma erillinen säännöksensä (ETL 3:10a, 672/2014), joka ei kytkeydy syyttämättä jättämisen perusteisiin eikä myöskään siis harkinnanvaraisiin perusteisiin.³⁷

Tunnustuksen voidaan todeta harvoin soveltuvan lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkinnan rajoittamiseen, eikä perustetta siitä syystä käsitellä tässä tutkimuksessa tarkemmin. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että peruste on hyvin tekijälähtöinen. Lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkinnan keskiössä pitäisi lähtökohtaisesti olla lapsen etu.

2.2.6 "Muu vastaava lainkohta"

Syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, että esitutkintaa ei toimiteta tai että se lopetetaan (ETL 3:10.1), edellä mainittujen (ROL 1:7, 670/2014 tai 1:8, 670/2014) harkinnanvaraisten perusteiden lisäksi myös muun vastaavan lainkohdan nojalla, jos syyttäjä tulisi jättämään syytteen nostamatta eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista.³⁸

³⁵ VKS 5/2016, s. 4–5.

³⁶ West 2019, s. 29.

³⁷ VKS 5/2016, s. 3.

³⁸ VKS 5/2016, s. 3.

Valtakunnansyyttäjänviraston ohjeessa on viitattu, että tällaisia tilanteet voivat liittyä esimerkiksi korvattuun vahinkoon (RL 35:7, 368/2015)³⁹ tai vähäiseen huumausaineen käyttöön (RL 50:7, 673/2014).⁴⁰ Syyte voidaan säännöksen mukaan myös jättää nostamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos rikoksesta epäilty tai tekijä on hakeutunut sosiaali- ja terveysministeriön hyväksymään hoitoon.⁴¹

2.3 Kustannusperusteinen rajoittaminen

Kustannusperusteisen esitutinnan rajoittamisperusteen (ETL 3:10.2 ja ROL 1:8.1,3, 670/2014) mukaan syyttäjä saisi jättää syytteen nostamatta, jos asian käsittelyn jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavaan seuraamukseen. Säännöksessä mainitulla ”asian käsittelyn jatkamisella” viitataan siihen, että asiassa on jo aloitettu esitutkinta. Kustannusperusteinen esitutinnan rajoittamisperuste ilmentää ajattelua, jonka mukaan yhteiskunnan voimavaroja tulisi kohdentaa kustannustehokkaasti. Tavoiteltavaa olisi, että kustannusperustetta käytettäisiin eli toimenpiteiden tekemisestä luovutaan mahdollisimman varhain jo esitutkintavaiheessa.⁴² Esitutinnan tulee kuitenkin olla jo aloitettu, että se voidaan lopettaa. Tällä perusteella esitutinnan aloittamatta jättäminen ei siis ole mahdollista.

Lapsiin kohdistuneissa rikoksissa kustannusperusteiden käyttöä harkittaessa pitää muistaa myös yhteiskunnalliset tavoitteet lasten hyvinvoinnin edistämiseksi sekä lastensuojellisuuden ja lapsen edun näkökulma. Puhtaasti kustannustehokkuus ei tällöin ole lapsen kohdalla niin helposti perusteltavissa kuin aikuiseen kohdistuneessa rikoksessa.

³⁹ Vahingonteosta, datavahingonteosta, lievästä vahingonteosta ja lievästä datavahingonteosta voidaan jättää ilmoitus tekemättä, syyte ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos rikoksesta epäilty tai rikoksen tekijä on korvannut vahingon ja vahingonkorvaus harkitaan riittäväksi seuraamukseksi.

⁴⁰ Huumausaineen käytöstä ja huumausaineen käyttöön liittyvästä muusta tässä luvussa mainitusta rikoksesta voidaan, sen lisäksi, mitä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa tai tässä laissa säädetään, jättää syyte nostamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos epäiltyä rikosta tai rikosta on huumausaineen määrä ja laatu, käyttötilanne sekä olosuhteet muutoinkin huomioon ottaen pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä. Syyte voidaan myös jättää nostamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos rikoksesta epäilty tai tekijä on hakeutunut sosiaali- ja terveysministeriön hyväksymään hoitoon.

⁴¹ VKS 5/2016, s. 3.

⁴² HE 58/2013 vp, s. 20-21, VKS 5/2016, s. 3, 8–9.

3 LAPSIIN KOHDISTUNEIDEN RIKOSTEN ERITYISPIRTEET

3.1 Esitutkinta lapsiin kohdistuvissa rikoksissa

Lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinta on oma erityisalueensa ja asettaa rikosprosessille ja viranomaisten osaamiselle omia erityisvaatimuksia. Lapsiin kohdistuvien epäiltyjen rikosten tutkinta poikkeaa aikuisiin kohdistuneiden rikosepäilyjen tutkinnasta monella tavalla. Eroavaisuudet liittyvät moniin tutkintatoimenpiteisiin, kuten mm. lapsen kuulemiseen ja puhevallan käyttämiseen. Lapsen aito oikeusturvan toteutuminen vaatii monen asian samanaikaista huomioon ottamista. Lapsiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet onkin mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden tutkijoiden suoritettavaksi (ETL 4:7.2).

Rikokset voidaan jakaa asianomistajarikoksiin ja virallisen syytteen alaisiin rikoksiin. Seksuu- ja väkivaltarikokset ovat vammantuottamusta lukuun ottamatta lapseen kohdistuva virallisen syytteen alaisia rikoksia. Tämä on jo kannanotto yhteiskunnalta. Yksi osa lapsen oikeusturvaa on, että huolimatta puhevaltaa käyttävän vaatimuksista, viranomaisen käsittelee asian. Käsitteley voi tarkoittaa koko esitutkinnan suorittamista tai esim. esitutkinnan rajoittamista. Vaatimuksista luopumalla, asiaa ei kuitenkaan voida ”lakaista maton alle”. Virallisen syytteen alaisuudella parannetaan lähtökohtaisesti heikommassa asemassa olevan lapsen oikeussuojaa. Lievä pahoinpitely (RL 21:7, 578/1995), muuttui mm. alle 18-vuotiaaseen kohdistumisen ja lähisuhteessa tapahtumisen osalta virallisen syytteen alaiseksi vuonna 2011 (RL 21:16, 13.5.2011/441). Lakia edeltäneen hallituksen esityksen mukaan perhe- tai muun lähipiirin valtasuhteet voivat olla sellaiset, että tekijä painostaa pahoinpitelyn uhrin luopumaan vaatimasta rangaistusta pahoinpitelijälleen. Jos uhri ei esitä rangaistusvaatimusta asianomistajarikoksessa, myös rikoksen esitutkinta jätetään toimittamatta. Esityksessä mainitaan myös, että kuritusväkivalta on vähentynyt, mutta yleisin perheväkivallan muoto on vanhempien lapsiinsa kohdistama väkivalta. Silti tyypillisin lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta on toisten nuorten tekemää.⁴³

Esitutkinnan vaiheet voidaan yksinkertaistaen jakaa ilmoituksen tekemiseen, ilmoituksen kirjaamiseen, esitutkinnan aloittamiseen, esitutkinnan toimittamiseen ja esitutkinnan päättämiseen. Lisäksi laajemmasta näkökulmasta mukaan voidaan sisällyttää myös toimenpiteet esitutkinnan valmistuttua.⁴⁴ Esitutkinnan toimittamisen sisälle mahtuu usein monia tut-

⁴³ HE 78/2010 vp, s. 8-11, teoksessa West 2019.

⁴⁴ Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 257–352.

kintatoimenpiteitä, kuten kuulustelut, kotietsinnät sekä muut tarvittavat pakkokeinot. Lapsiin kohdistuvia rikoksia tutkittaessa, kyseeseen tulee lisäksi muutamia tyypillisiä vaiheita. Näihin vaiheisiin kuuluvat mm. esitietojen hankkiminen, edunvalvojan hakeminen, ennakoilmoituksen tekeminen, tutkintasuunnitelman laadinta ja hypoteesien eli vaihtoehtoisten selitysten laatiminen. Hypoteesiajattelun tarkoituksena on, että vaihtoehtoisia selityksiä tapahtumalle testataan tutkinnan aikana.⁴⁵ Lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnan rinnalla käynnistyy samanaikaisesti usein myös muita prosesseja. Tämä vaatii viranomaisilta kykyä toimia yhteistyössä ja jakaa tietoja keskenään.

Poliisi voi kuulustella lasta itse tai vaihtoehtoisesti pyytää kuulemiseen virka-apua terveydenhuollon yksiköstä ja yleensä oikeuspsykologiaan perehtynyt henkilö kuulee lapsen lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä. Näissä yksiköissä annetaan poliisille myös konsultaatioapua sekä mm. luotettavuusarvioita lasten kuulemisista. Poliisi tekeekin lasten ja nuorten oikeuspsykiatristen yksiköiden kanssa usein tiivistä yhteistyötä.⁴⁶ Poliisin erityisosaaminen korostuu erityisesti lapsen kuulustelussa, joka on yksi tärkeimmistä tutkintatoimenpiteistä. Lapsen kertomus saattaa joskus jäädä ainoaksi näytöksi lapseen kohdistuneessa rikosepäilyssä. Kuulustelijan on osattava kommunikoida lapsen kanssa sellaisella tavalla, joka tukee mahdollisimman kattavan, yksityiskohtaisen ja tarkan kuvan saamista tapahtumista tai epäilyistä rikoksesta.⁴⁷ Jos tutkinta rajoitetaan aivan esitutkinnan alussa, kuulustelua ei välttämättä tehdä lainkaan ja tiedot tapahtumasta saattavat jäädä suppeiksi. Edellä kuvatussa tilanteessa ei tule mahdollisuutta sille, että lapsi kertoisi esim. pidempään jatkuneesta ja toistuvasta väkivallasta. Toistuva väkivalta olisi ehdottomasti este esitutkinnan rajoittamiselle. Kuulusteleminen ei kuitenkaan saa olla itsestäänselvyys, eikä sitä pidä tehdä, jos se ei ole lapsen edun mukaista, kun kokonaisuutta harkitaan.

Poliisiammattikorkeakoulu järjestää lapsen kuulusteluun liittyvää erityistä koulutusta. Ja kuulustelijan tulee hallita juuri oikea tekniikka lasta kuultaessa. Lapsen kertomusta käytettäessä todisteena oikeudessa, pohditaan kertomuksen sisällön lisäksi mm. sen luotetta-

⁴⁵ Ks. Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, West 2019, s. 39.

⁴⁶ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 79, teoksessa West 2019.

⁴⁷ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 87 ja POHA POL-2019-34669, s. 29.

vuutta. Luotettavuus tarkoittaa pääasiassa sitä, onko lasta johdateltu kuulemisessa. Johdattelulla tarkoitetaan, tuottaako lapsi kertomuksen itse. Luotettavin kuulustelutulos syntyy lapsen itsenäisellä kerronnalla ja siitä johdetuilla avoimilla kysymyksillä ja ilmauksilla.⁴⁸

Lapset ovat itsessään jo erityinen ryhmä esitutkinnassa. Ryhmän sisällä on vielä haavoittuvammassa asemassa olevia alaryhmiä, kuten esimerkiksi vammaiset ja vain vähän aikaa Suomessa asuneet maahanmuuttajalapset. Ihmisoikeusliiton mukaan haavoittuvimmassa asemassa olevien lasten kuulemiseen tulisikin kiinnittää entistä enemmän huomiota. Lapsia on kuultava ja heille on annettava tietoa kielellä, jota he ymmärtävät riittävästi. Tarvittaessa on lisäksi aina hyödynnettävä ammattimaisia käännös- ja tulkkauspalveluja.⁴⁹

Lapsen esitutkinnassa tehty kuulustelu on usein käytännössä jo osa oikeudenkäyntiä. Alle 15-vuotiaan ja tietyin edellytyksin myös 15–17-vuotiaan lapsen kuulustelu videoidaan (OK 17:24, 732/2015). Lapsen ei lähtökohtaisesti tällöin tarvitse tulla itse oikeuteen todistamaan vaan tallennetta voidaan käyttää todisteena. Edellytyksenä on kuitenkin, että syyte-tylle on varattu asianmukainen mahdollisuus tutustua materiaaliin ja esittää kuulustelta-ville kysymyksiä (OK 17:24, 732/2015). YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 käsittelee lapsen oikeutta kuulluksi tulemiseen ja tiedonsaantiin.⁵⁰

3.2 Esitutinnan kesto lapsiin kohdistuneita rikoksia tutkittaessa

Rikosprosessi kokonaisuudessaan voidaan jakaa neljään päävaiheeseen; esitutkinta, syyte-
teharkinta, oikeudenkäynti tuomioistuimessa ja rangaistuksen täytäntöönpano. Rangais-
tuksen täytäntöönpanon on useimmiten katsottu kuuluvan rikosoikeudellisen seuraamus-
järjestelmän piiriin.⁵¹ Oikeus saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa kohtuullisen ajan

⁴⁸ POHA POL-2019-34669, s. 29–30. Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2014:48 on käsitelty lapsen kertomuksen luotettavuutta ja johdattelua. Ratkaisussa on kiinnitetty huomiota mm. lapsen kertomuksen omaehtoiseen syntymiseen ja oikeuspsykologisen haastattelututkimuksen kysymysten johdattelevuuteen. Lisäksi on arvioitu lapsen painostamista, kun häneltä on toistuvasti hänen pyyntönsä torjuen kielletty ulospääsy lukitusta haastattelutilasta. Perusteluissa oli huomioitu lisäksi, että lapsen haastattelussa pidettyä tauon pituutta ja sen aikana tarkemmin käytyä keskustelua lapsen kanssa ei ole lainkaan kirjattu.

⁴⁹ Ihmisoikeusliitto 2015, teoksessa West 2019.

⁵⁰ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 käsittelee lapsen oikeutta tulla kuulluksi. Kommenteissa käsitellään lisäksi lapsen oikeutta tiedonsaantiin, kun lapsi on uhrin tai todistajan asemassa rikosasiassa. Kohta 64. mukaan rikoksen uhriksi tai todistajaksi joutuneella lapsella on myös oikeus saada tietoa muun muassa saatavilla olevista terveydenhuoltopalveluista, psykologisesta avusta ja sosiaaliavusta, rikoksen uhriksi ja/tai todistajaksi joutuneen lapsen asemasta, ”kuulustelun” toteuttamistavasta, tukimekanismeista, joita lapsi voi käyttää tehdessään valituksen ja osallistues-
saan tutkimuksiin ja oikeudenkäynteihin, kuulemisten tarkoista ajankohdista ja paikoista, saatavilla olevista turvaamistoimista, mahdollisuudesta saada korvausta ja muutoksenhakukeinoista.

⁵¹ Jokela 2018, s. 7.

kuluessa on yksi Suomen perustuslain (1999/731, PL) oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin keskeisistä edellytyksistä (PL 2:21). Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin antanut Suomelle oikeudenkäynnin kohtuuttomasta kestosta useita tuomioita.⁵²

Lapseen kohdistuneen rikoksen esitutkintaan ei ole tarkkaa sääntelyä koskien esitutinnan suorittamisen aikarajoja. Näihin rikoksiin pätevät samat vanhentumissäännökset kuin muihinkin rikoksiin (RL 8 luku).⁵³ Poliisihallituksen ohjeen mukaan kuitenkin lapsen ollessa rikosasiassa asianomistajana, esitutkintatoimenpiteet tulee käynnistää välittömästi ja pakkokeinojen käyttämisestä on tehtävä ratkaisut viipymättä rikosepäilyn tultua ilmi. Lapsen kertomus saattaa jäädä ainoaksi näytöksi lapseen kohdistuneessa rikosepäilyssä, jonka vuoksi esitutkintatoimenpiteet lapseen kohdistuneessa rikosepäilyssä tulee suorittaa viivytyksettä. Pitkän ajan kuluttua epäilystä tapahtumasta tehty lapsen kuuleminen voi heikentää lapsen kertomuksen laatua ja luotettavuutta.⁵⁴

Esitutinnan toimittamisaikaan löytyy sen sijaan säännös, kun lapsi on epäillyn asemassa. Alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta tai alle 15-vuotiaana tekemästään rikollisesta teosta esitutkinta on esitutkintalain mukaan toimitettava kiireellisesti (ETL 3:11.2). Suomessa rikosoikeudellisen rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt viisitoista vuotta (RL 3:4.1, 515/2003). Alle 15-vuotiaiden tekemien rikosten kohdalla puhutaan rikollisesta teosta (ETL 3:5).

Asianomistajan asian kiireellisyysluokka häneen kohdistuneessa rikoksessa määrittyy tällä hetkellä epäillyn iän perusteella. Epäillyn ollessa täysi-ikäinen, asia on lainsäädännöllisesti normaalissa kiireellisyysluokassa. Epäillyn taas ollessa alle 18-vuotias, asia on ”erityisen kiireellinen” -kategoriassa. Näin lapsen ollessa asianomistajana, määrittyy asian tutkinnan kiireellisyysluokka rikoksesta epäillyn iän perusteella. Lainsäädännössä tulisi kiireellisyyttä huomioida paremmin asianomistajan näkökulmasta.⁵⁵

Rikostutkinta on raskas perheelle ja varsinkin perättömien ilmoitusten osalta lapselle aiheutuu kärsimystä täysin turhaan. Lastensuojelu saattaa myös ryhtyä toimiin rikosepäilyn pohjalta. Joskus epäillyn asemassa olevalla vanhemman mahdollisuutta tavata lasta jopa rajoitetaan, kun tutkinta on kesken. Lapsi voi esimerkiksi olla sijoitettuna kodin ulkopuo-

⁵² OM 2007:2, s. 3.

⁵³ Esitutinnan kestoa koskevia ratkaisuja *EOA 2.9.2020 Dnro EOAK/5625/2020*, *EOA 10.10.2019 Dnro EOAK/1084/2019* ja *EOA 10.10.2019 Dnro EOAK/3462/2019* käsitellään tässä tutkimuksessa yksityiskohtaisemmin luvussa 4.

⁵⁴ POHA POL-2019-34669, s. 15.

⁵⁵ Rantaeskola 2021, s. 305–306.

lelle tutkinnan aikana. Kyseessä on pääsääntöisesti tilapäinen sijoitus, eikä pysyviä järjestelyjä tehdä ennen sen selviämistä, onko rikos tapahtunut vai ei. Selvää on, että tällaiset järjestelyt ovat rankkoja kaikille osapuolille. Pitkittynyt rikosprosessi voi johtaa pitkittyneeseen tilapäiseen sijoitukseen lapselle, mikä ei ole koskaan lapsen edun mukaista.⁵⁶ Lastensuojelussa on lastensuojelulakiin (2007/417, LSL) määrätty tarkat aikarajat, kun puhutaan esimerkiksi lapsen kiireellisestä sijoituksesta (LSL 8:38, 1302/2014 ja 8:38a, 1302/2014). Poliisin osalta erityisesti lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnan aikarajaa ei ole yhtä tarkasti määritelty.⁵⁷

Lapsen uusintakuulustelun tekeminen pitkän ajan kuluttua alkuperäisestä kuulustelusta saattaa aiheuttaa lapselle lisäkärsimystä ja lisäksi vähentää kertomuksen luotettavuutta.⁵⁸ Jos esitutkinta pitkittyy ja lapsi ehtii täyttää 15 ennen oikeudenkäyntiä, on mahdollista, että hän joutuu todistamaan henkilökohtaisesti oikeudessa, eikä tallennetta käytetä todisteena, ellei hän ole erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu (OK 17:24, 732/2015). Seksuaalirikoksissa on muita rikoksia laajempi mahdollisuus käyttää videoitua kuulustelua todisteena lapsen täytettyä 15 vuotta. Silloin riittää, että 15–17-vuotias asianomistaja ilmoittaa, ettei halua tulla oikeuteen kuultavaksi (OK 17:24, 732/2015).⁵⁹

Joissain tapauksissa esitutkinnan aikana järjestettävästä terapiasta voi olla haittaa tutkinnan onnistumiselle. Terapian oikeasta ajoituksesta on poliisin tärkeää keskustella hoitoa järjestävän tahon, kuten esimerkiksi sosiaalityöntekijän kanssa.⁶⁰ Esitutkinnassa on punnittava kuinka iso riski terapia olisi esitutkinnan onnistumisen kannalta ja millainen terapia on kyseessä. Esitutkinnan pitkittyminen ei kuitenkaan saisi olla este sille, että lapsi saa asianmukaista hoitoa.

3.3 Edunvalvojan rooli lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnassa

Lähtökohtana on, että kun vajaavaltainen on asianomistajana rikosasiassa, vajaavaltaisen puhevaltaa rikosasiassa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Alaikäinen käyttää

⁵⁶ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 36, teoksessa West 2019.

⁵⁷ Lainsäädännössä myös poliisille on asetettu tarkkoja aikarajoja joidenkin tehtävien kuten mm. tietopyyntöjen suhteen. Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain mukaan (1999/621, JulkL) asia on käsiteltävä viivytyksettä, ja tieto julkisesta asiakirjasta on annettava mahdollisimman pian, kuitenkin viimeistään kahden viikon kuluessa siitä, kun viranomainen on saanut asiakirjan saamista koskevan pyynnön (JulkL 4:14).

⁵⁸ POHA POL-2019-34669, s. 15.

⁵⁹ West 2019, s. 44.

⁶⁰ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 36.

lisäksi itsenäisesti puhevaltaansa huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella, jos hän on täyttänyt 15 vuotta. 15–18-vuotiaalla on siten laillisen edustajan kanssa rinnakkainen puhevalta.⁶¹

Kun lapsi joutuu rikoksen uhrin eli asianomistajan asemaan, kohtaa hän asioita, joita on itse vaikea ymmärtää tai selvittää. Lapselle tuleeekin hakea edunvalvoja jo heti esitutkinnan alkuvaiheessa, aina kun vanhemmat ovat estyneet pitämään huolta lapsen oikeuksista. Vanhemmat ovat estyneet, kun eivät voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa (ETL 4:8). Tällainen tilanne on esimerkiksi silloin kun toinen vanhemmista on epäillyn asemassa.⁶² Alle 18-vuotiaat lapset ovat ikänsä puolesta aina vajaavaltaisia ja silloin edunvalvoja tulee hakea.⁶³

Asianomistajalla on tietyin edellytyksin oikeus oikeudenkäyntiavustajaan seksuaalirikoksissa tai henkeen, terveyteen ja vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna (ROL 2:1a, 436/2013).

Silloin kun aikuisilla on oikeus oikeusavustajaan, myös lapsilla on tämä sama oikeus. Edunvalvojana ja oikeusavustajana voi toimia yksi ja sama henkilö, mutta se ei ole täysin ongelmatonta. Mahdollista on myös se, että edunvalvojana ja oikeudenkäyntiavustajana toimivat eri henkilöt. Lapselle määrätään tandem -mallissa rikosasiaan edunvalvoja, jolla on taustakoulutuksena lastensuojelun koulutus, mutta myös hänen saamansa koulutuksen ja kokemuksen myötä riittävä tietämys rikosprosessista. Edunvalvoja hoitaa tässä mallissa edunvalvojan tehtävät ja lapselle erikseen määrätty avustaja rikosasian oikeudelliseen hoitamiseen liittyvät tehtävät. Yhden juristin mallissa sama oikeustieteellisen koulutuksen saanut henkilö on sekä edunvalvojan että avustajan roolissa. Samaan aikaan kahdessa roolissa toimiminen saattaa johtaa ristiriitatilanteeseen näkemysten esittämisessä päämiehen etuun nähden. Juristin pitäisi käyttää itsenäisesti puhevaltaa lapsen rinnalla edunvalvojana ja samaan aikaan noudattaa päämiehensä näkemystä avustajana. Tämä

⁶¹ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 66.

⁶² Tuominen 2014, s. 9, teoksessa West 2019. Edunvalvojan hakemisen ajankohtaa on käsitelty eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa *EOAK/1299/2018*. Tapauksessa edunvalvoja haettiin vasta ensimmäisen kuulustelujen jälkeen, josta lapsen vanhemmat kantelivat. Tutkinnanjohtaja on perustellut edunvalvojan hakemisen viivästyttämistä tutkinnallisilla syillä. EOA toteaa kuitenkin etteivät esitutkintalaki tai sen esityöt tunnista tutkinnallisia syitä perusteena viivyttää edunvalvojan hakemista silloin, kun edunvalvojan määräämistä koskevat edellytykset täyttyvät.

⁶³ Välimäki 2009, s. 50.

ristiriitatilanne voi aiheutua silloin, kun lapsella on itsenäinen puhevalta edunvalvojan rinnalla.⁶⁴

Määräys edunvalvojasta on voimassa koko sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu. Määräyksen voimassaoleminen rikosasian käsittelyn loppuun asti tarkoittaa, että edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa rikosasian käsittelyssä syyteharkinnan, käräjäoikeuskäsittelyn ja mahdollisen muutoksenhakuvaiheen ajan, siten kuin asia etenee.⁶⁵

Esitutkintalain perusteella (ETL 4:8) ei kuitenkaan todennäköisesti voida tehdä päätöstä edunvalvojan määräämisestä enää sen jälkeen, kun esitutkinta on päättynyt. Esitutkinnan päättymisen jälkeen kyseeseen tulee edunvalvojan sijaisen määrääminen, aikaisemman käytännön mukaisesti holhoustoimilain perusteella. Edellytyksenä määräyksen jatkumiselle esitutkinnan päättymisen jälkeen on myös se, että edunvalvojan tehtävä ei lakkaa holhoustoimesta annetun lain säännösten mukaisesti esimerkiksi lapsen täyttäessä 18 vuotta. Esitutkintalain säännös koskee alle 18-vuotiaita lapsia, eikä sitä ei voida soveltaa, jos edunvalvonta johtuu jostakin muusta syystä kuin asianosaisen alaikäisyydestä.⁶⁶

Esitutkintalaissa mukaan edunvalvoja haetaan alle 18-vuotiaalle asianosaiselle. Sillä ei ole siis merkitystä, onko lapsi asianomistajan vai epäillyn asemassa. Oleellista on huoltajan tai muun laillisen edustajan esteellisyys objektiivisesti valvoa etua. Edunvalvojan sijainen voisi olla epäillyn asemassa olevalle lapselle tarpeen esimerkiksi sellaisessa tilanteessa, jossa rikos on kohdistunut huoltajaan. Asiassa esitettävät korvausvaatimukset synnyttävät tällöin mahdollisesti tarpeen määrätä edunvalvojalle sijainen.⁶⁷

Rajoitusratkaisu saattaa tuntua asianosaisista, kuten lapsesta, epäreilulta ratkaisulta. Riippuen tilanteesta ja perusteesta, epäilystä voi myös tuntua, että hänen päälleen on jäänyt ikuinen epäilyksen varjo, jos esitutkintaa ei suoriteta. Asianosaisen voi olla vaikea ymmärtää tilannetta kokonaisuutena. Esitutkinnan loppumisesta keskustelu on myös tärkeää ja

⁶⁴ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 129–130. Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä (s.27–28) käsittelee mm. lapsen edustamiseen liittyviä asioita. Lapsia edustavien oikeusavustajien olisi tunnettava lasten oikeudet ja niihin liittyvät kysymykset, ja heidän olisi saatava jatkuvaa ja perusteellista koulutusta tältä alalta. Oikeusavustajien olisi kyettävä kommunikoimaan lasten kanssa näiden tietämystasoa vastaavalla tavalla. Lapsia olisi pidettävä itsenäisinä päämiehinä, joilla on omat oikeudet, ja lapsia edustavien oikeusavustajien olisi tuotava lapsen mielipide esille.

⁶⁵ Fredman 2013, s. 543.

⁶⁶ Fredman 2013, s. 543, teoksessa West 2019.

⁶⁷ Fredman 2013, s. 541.

se kuuluu edunvalvojan tehtäviin.⁶⁸ Yhden henkilön mallissa, jossa oikeustieteellisen koulutuksen saanut henkilö hoitaa myös edunvalvojan roolia, ei lapsen kanssa käydyt keskustelut välttämättä toteudu yhtä hyvin, kun tandem -mallissa. Tandem -mallissa lastensuojeluun perehtynyt henkilö osaa lähtökohtaisesti keskustella lapsen kanssa asiat ikätason edellyttämällä tavalla.

Lapselle voidaan lisäksi määrätä tukihenkilö, samoin edellytyksin, kun oikeusavustajakin (ROL 2:3, 243/2006). Tukihenkilö voidaan määrätä sellaiselle asianomistajalle, jota kuullaan henkilökohtaisesti ja jonka voidaan katsoa tarvitsevan tukea. Tukihenkilön tehtävänä on toimia esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä asianomistajan henkilökohtaisena tukena ja auttaa häntä asian käsittelemiseen liittyvissä kysymyksissä. Tukihenkilöksi voidaan määrätä henkilö, jolla on riittävä pätevyys.

3.4 Lapsen haavoittuva asema

Tekijän ja uhrin välistä valtasuhdetta ei rikoslaisissa suoraan mainita teon rikosoikeudellisessa arvioinnissa huomioon otettavana seikkana muutoin kuin seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa kriminalisoinnissa (RL 20:5, 563/1998). Seksuaalirikossäännöksillä suojataan myös erikseen nuoria henkilöitä (RL 20:6, 540/2011 ja 20:7, 540/2011).⁶⁹ Uhrin ja tekijän välinen suhde on huomioitu epäsuorasti pahoinpitelyn, tapon ja raiskauksen kvalifiointiperusteissa julmana tekotapana. Näitä rikoslajeja koskevien lain esitöiden mukaan ”julmalla tavalla” tarkoitetaan mm. puolustuskyvyttömään uhuriin kohdistunutta pahoinpitelyä.⁷⁰

Turvallisuuden tunne liittyy oleellisesti lapsiin kohdistuviin rikoksiin. Huoltaja on esimerkiksi tuomittu pahoinpitelystä, kun hän oli tehnyt ruumiillista väkivaltaa 10-vuotiaalle lapselleen lyömällä tätä vitsalla takapuolelle ja vastaaja oli myöntänyt lievän pahoinpitelyn. Oikeus ei kuitenkaan pitänyt tekoa kokonaisuutena arvostellen vähäisenä, koska uhrina oli lapsi ja koska teko oli omiaan loukkaamaan lapsen vanhempaansa kohtaan tuntemaa turvallisuuden tunnetta.⁷¹

Hallituksen esityksessä koskien lievien lapsiin kohdistuneiden pahoinpitelyiden muuttamista virallisen syytteen alaisiksi, mainitaan tavoitteena olevan se, että huomioidaan rikos-

⁶⁸ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 163, teoksessa West 2019.

⁶⁹ Niemi-Kiesiläinen 2014, s.102.

⁷⁰ HE 94/1993 vp, s. 96, Niemi-Kiesiläinen 2014. s.102.

⁷¹ Sinkkonen – Mäkelä 2017, s. 37.

lain pahoinpitelysäännöksissä rikoksenteikijän läheiseen ihmiseen, kuten avio- tai avopuolisoonsa kohdistaman lievän väkivallan erityispiirteet. Lähisuhteissa korostuu usein riippuvuusasema tekijän ja uhrin välillä. Läheisten ihmisten keskinäinen lievä väkivalta saattaa olla osa pitkäkestoista ihmissuhdetta ja värittää sitä voimakkaasti. Väkivaltaan liittyy usein toisen osapuolen harjoittamaa kontrollia ja alistamista. Lähisuhteessa väkivalta saattaa myös muodostaa jatkuvan uhan, joka heijastuu koko perheen elämään. Teot tapahtuvat usein kotona, vaikka kodin tulisi tarjota turvaa ja suojaa, mikä lisää väkivallan ahdistavuutta ja vaikutusta jokaisen hyvinvointiin ja terveyteen perheen piirissä. Lähisuhdeväkivalta on usein myös toistuvaa, koska omaksuttuja käyttäytymismalleja usein toistetaan.⁷²

Lapsiin kohdistuvissa pahoinpitelyissä uhrin haavoittuvuus on vielä lähisuhteita ilmeisempää ja lähisuhteissa tapahtuneiden lievien pahoinpitelyjen erityissääntelyä puoltavat seikat koskevat myös lapsia.⁷³ Lieviinkin pahoinpitelyihin tulisi suhtautua viranomaisten tekemässä harkinnassa vakavasti. Jos lapsiin kohdistuneita epäiltyjen rikosten esitutkintoja rajoitetaan järjestelmällisesti, ei lainsäätäjän tahto ja tavoite voi toteutua.

3.5 Moniviranomaistyö samanaikaisissa prosesseissa

Lapsiin kohdistuvien rikosten selvittäminen edellyttää lähes aina tiivistä viranomaisyhteistyötä. Erityisesti poliisin, syyttäjän, sosiaaliviranomaisten, lääkäreiden ja muun terveydenhoitohenkilökunnan kesken. Tämän lisäksi tavallisiin poliisin yhteistyötahoihin kuuluu myös mm. koulun ja päiväkodin henkilökunta. Yhteistyötä tarvitaan kaikissa tutkinnan vaiheissa ja sen pitäisikin olla osa normaalia viranomaisten työskentelyä, eikä irrallinen tehtävä, yksittäisessä prosessin vaiheessa. Viranomaisyhteistyötä tarvitaan mm. tapausten tunnistamisessa, niihin puuttumisessa, asian varsinaisessa tutkimisessa ja mahdollisen jatkohoidon turvaamisessa. Viranomaiset keskittyvät tietenkin omaan perustehtäväänsä, mutta samalla tulisi huolehtia erityisesti siitä, että riittävä tiedonvaihto eri tahojen välillä toimii.⁷⁴ Lakisääteisen yhteistyön vaatimuksen poliisin ja muiden toimijoiden välillä voisi katsoa jopa kasvaneen lakimuutoksen vuoksi, jossa veloitetaan lasten kanssa työskenteleviä ilmoittamaan tietyistä epäilemistään rikoksista aiempaa poiketen suoraan poliisille (LSL 5:25, 88/2010).

⁷² HE 78/2010, s.14.

⁷³ HE 78/2010, s. 16.

⁷⁴ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 23, teoksessa West 2019. THL:n *Barnahus* -hankkeen hankesuunnitelman (2019) mukaan yliopistosairaaloiden yksiköt ja LASTA-hankkeen loppuraportti nostavat esiin puutteet väkivaltaa kohdanneiden lasten tuen ja hoidon järjestämisessä ja sen koordinoimisessa. *Barnahus* -mallin ydintavoitteena on taata lapsille lapsikeskeinen, moniammatillinen ja viiveetön seksuaali- ja väkivaltarikosten tutkintaprosessi sekä varmistaa lapselle ja perheelle riittävä tuki ja hoito.

Esitutinnan suorittaa poliisi ja sitä johtaa tutkinnanjohtaja (ETL 2:1 ja 2:2). Lisäksi esitutkintaan osallistuu myös syyttäjä (ETL 2:1). Syyttäjä vastaa siitä, että esitutkinta kelpaa asianmukaisen syyteharkinnan perustaksi ja että syyteharkintaa seuraava oikeudenkäynti voi tapahtua keskitetysti⁷⁵. Poliisin ja syyttäjän välinen esitutkintayhteistyö on yksi tutkinnan onnistumisen edellytys, johon esitutkintalaki velvoittaa (ETL 5:1, 988/2016 ja 5:2 ja 5:3). Lapsirikostutkinnassa yhteistyön tärkeys korostuu mm. sen vuoksi, että tutkinta on ainakin taltioidun kuulustelun osalta käytännössä jo osa oikeudenkäyntiä.⁷⁶ Poliisin on myös tehtävä lapsen kohdistuneesta rikoksesta ennakoilmoitus syyttäjälle (ETL 5:1, 988/2016) jos tutkittavaan rikokseen liittyy lapsen kohdistunut, vähäistä vakavampi väkivaltarikos, seksuaalirikos tai muu lapsen oikeuksia merkittävästi loukkaava rikos. Lisäksi syyttäjälle on ilmoitettava silloin kun tutkittavan rikoksen esitutkintaan sisältyy pääkäsitteilyä korvaavia toimenpiteitä.⁷⁷ Tämä tarkoittaa, että esimerkiksi aina kun on odotettavissa, että videokuulustelulla korvataan asianomistajan läsnäolo oikeudessa, on asiasta tehtävä ennakoilmoitus syyttäjälle.

Tutkinnanjohtajan ja syyttäjän molempien roolit ovat tärkeitä ja syystä myös erillään. Syyttäjän tehtävänä esitutkinnassa on mm. lapsirikostutkinnassakin korostuva vaihtoehtoisten hypoteesien pohdinta, mikä voisi olla hankalampaa, jos syyttäjä vastaisi tutkinnanjohtajana rikosvastuun toteuttamisesta.⁷⁸

Poliisin ja sosiaaliviranomaisten yhteistyö painottuu usein esitutkinnan alkuun. Onnistunut tutkinta ja lapsen kokonaisedun huomioiminen edellyttävät kuitenkin yhteistyön tekemistä läpi koko esitutkintaprosessin. Lastensuojeluviranomaiset mm. tekevät poliisille ilmoituksia epäillyistä lapsen kohdistuneista rikoksista ja antavat poliisille tärkeitä esitietoja perheistä sekä itse tapahtumasta. Lapsen nykyhetki ja tulevaisuus on myös lastensuojelun käsissä, kun poliisi taas keskittyy menneisiin tapahtumiin. Tiedonvaihdon tulisi liikkua viranomaisissa molempiin suuntiin. Joskus rikosprosessin ohella käynnistyy rinnakkain myös esim. lastensuojelullinen prosessi kuten kiireellinen sijoitus. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät pyrkivätkin usein saamaan tietoja tapauksesta jo esitutkinnan aikana, voidakseen tehdä asianmukaisia järjestelyjä lapsen ja koko perheen suhteen. Pitkittänyt rikosprosessi voi

⁷⁵ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 19.

⁷⁶ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 83.

⁷⁷ VKS 1/2018.

⁷⁸ Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 155.

tietää pitkittynyttä tilapäistä sijoitusta lapselle, mitä ei voida pitää lapsen edun mukaisena.⁷⁹

Poliisin ja päiväkotien sekä koulujen yhteistyö on lastensuojeluviranomaisia yksipuolimpi. Päiväkotien ja koulun rooli on usein ilmoittaa poliisille epäilemästään rikoksesta sekä antaa tarvittavia tietoja poliisille. Joskus henkilökuntaa on tarpeen kuulustella esitutkinnassa myös todistajan asemassa.⁸⁰

Poliisin ja terveydenhoitoviranomaisten välinen yhteistyö liittyy usein lapsen somaattisiin tutkimuksiin sekä esitutkimateriaaliin liitettävään lääkärinlausuntoon. Parhaaseen lopputulokseen pääsemiseksi, poliisin tulisi konsultoida lääkäriä tarvittaessa ja olla aktiivinen osapuoli myös somaattisia tutkimuksia suunniteltaessa. Tiedonvaihdon tulisi jatkua läpi esitutinnan, sitä mukaa kun uutta tietoa saadaan.⁸¹

Lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen järjestämistä koskevaa lakimuu-
tosta perusteltiin erityisesti viranomaisyhteistyön tärkeydellä lasten oikeusturvan kannalta. Esityksen mukaan ehdotetut muutokset poistavat alueellista eriarvoisuutta tutkimuksiin pääsyssä, tutkimusten laadussa ja lasten yhdenvertaisen oikeusturvan toteutumisessa. Sääntelyllä tavoiteltiin sitä, että pahoinpitelyrikoksessa asianomistajina olevat lapset saisivat ns. samanlaisen toimintamallin, kun seksuaalirikoksissa asianomistajina olevat lapset, joiden asiaa hoidettiin jo tiiviimpänä viranomaisyhteistyönä. Ongelmat koskivat mm. viranomaisten tiedonvaihtoa ja valtakunnallisten käytäntöjen vaihtelua.⁸² Tämän perusteella voidaan sanoa, että lainsäätäjän näkökulmasta tiiviin viranomaisyhteistyön tekeminen on yksi lapsen oikeusturvan tae.

Viranomaisyhteistyön ytimessä on usein tiedonvaihto, joka on sidottu salassapitosäännöksiin. Tiedonvaihto on yhteistyön edellytys mutta samalla usein käytännössä suurin ongelma. Ongelmia muodostuu mm. siitä, että tiedonvaihtoa säätelevä lainsäädäntö on osittain puutteellinen moniammatillisen yhteistyön näkökulmasta. Lainsäädäntö on paitsi hajainen, myös eri ammattiryhmiä koskevat salassapitosäännökset ja oikeudet sekä velvollisuudet niiden rikkomiseen on kirjoitettu erikseen eri ammattiryhmiä koskeviin lakeihin kyseisen ammattiryhmän näkökulmasta. Vaikeasti hahmotettavissa oleva kokonaisuus jättää erilaisille tulkinnoille tilaa. Jokainen viranomainen tulkitsee lakia yleensä oman ammatti-

⁷⁹ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 35–36.

⁸⁰ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 39.

⁸¹ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 37, teoksessa West 2019.

⁸² HE 127/2013 vp, s. 3, teoksessa West 2019.

ryhmänsä näkökulmasta ja tulkintaerot saavat aikaan normien välisen ristiriidan, josta asiantuntijoidenkin on vaikea aina päästä yksimielisyyteen. Säännökset eivät myöskään ole kaikilta osin yhtenäisiä sisällöltään eivätkä kirjoitustavaltaan, jonka vuoksi voi syntyä ristiriitaa, mikä laki on määrävässä asemassa.⁸³

Esitutinnan rajoittaminen vaatii kokonaisharkintaa, jossa esimerkiksi rikosepäilyjen toistuvuus on huomioitava.⁸⁴ Puutteellisin tiedoin tehty harkinta voi johtaa lopputulokseen, jossa kaikkia asioita ei ole pystytty huomioimaan. Jos rikoksen esitutkinta rajoitetaan heti alkuvaiheessa, lapsen kokonaistilanne saattaa jäädä huomioimatta ja lapsi perheineen jää ilman laajan moniviranomaisyhteistyön etuja. Toisaalta useaan viranomaisprosessiin osallistuminen voi yhtä lailla kuormittaa perhettä.⁸⁵ Lapsen tilannetta ja prosessin tarkoitusta ja tavoitetta pitäisi aina arvioida yksilöllisesti ja tapauskohtaisesti. Viranomaisten tiukka rutiniinomainen toiminta ei huomioi lapsen etua yksilöllisestä näkökulmasta.

3.6 Sovittelu lapsiin kohdistuneissa rikoksissa

Rikosasioiden sovittelussa rikoksesta epäilty ja uhri kohtaavat toisensa luottamuksellisesti ja puolueettoman sovittelijan välityksellä. Sovittelumenettelyssä käsitellään rikoksesta uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja sekä pyritään löytämään rikoksen molempia osapuolia tyydyttävä ratkaisu haittojen hyvittämiseksi. Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetun lain (2005/1015, SovL) mukaan sovittelu on maksutonta ja vapaaehtoista (SovL 1:1).⁸⁶

Laki kieltää lähettämästä sovitteluun rikoksia, joiden kohteena on ollut alaikäinen lapsi ja joka ikänsä tai rikoksen laadun vuoksi on erityisen suojelun tarpeessa (SovL 1:3). Sovittelun mahdollisuuteen vaikuttaa uhrin ikä ja rikoksen laatu. Mitä nuorempaan lapseen rikos kohdistuu ja mitä vakavammasta teosta on kyse, sitä huonommin rikosasia vaikuttaa soveltuvan sovitteluun.

Mitään rikostyyppiä ei varsinaisesti ole laissa rajattu sovittelun ulkopuolelle. Lain esitöissä on kuitenkin mainittu, että lapseen kohdistuvia seksuaalirikoksia ei tulisi pääsääntöisesti ollenkaan ottaa soviteltavaksi ja lähisuhdeväkivaltaa sisältävien rikosten sovitteluun tulisi suhtautua pidättyvästi. Lähisuhdeväkivaltarikoksissa vain viranomaisilla on mahdollisuus

⁸³ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 30, teoksessa West 2019.

⁸⁴ HE 222/2010 vp, s.185.

⁸⁵ West 2019, s. 55.

⁸⁶ Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 148–149.

tehdä sovittelualoite. Perusteena on, että asiaan voi liittyä riski uhrin painostamiseksi antamaan suostumuksensa sovittelumenettelyn käynnistämiseen.⁸⁷

Kokonaiskuvan muodostamiseksi on tärkeää, että lähisuhdeväkivaltatapaukset tulevat kattavasti viranomaisten tietoon. Lähisuhdeväkivallan sovittelusta on myös myönteisiä kokemuksia, joten edellytysten täyttyessä yksittäisten lähisuhdeväkivaltatapauksen sovitteluun ohjaamiselle ei ole estettä. Lähisuhdeväkivaltatapauksissa sovittelun kautta osapuolet voivat päästä sellaisen avun piiriin, mitä rikosprosessi ei pysty tarjoamaan.⁸⁸

Sovitteluun soveltumisen harkinnassa tulee ottaa huomioon asianomistajan etua edistävä näkökulma ja se, voidaanko sovittelulla turvata esimerkiksi perheen, muun läheisen ja etenkin lapsen kokonaisetua.⁸⁹ Teon toistuvuus on tärkeä selvittää esitutkinnassa, kun pohditaan lapseen kohdistuneista lievistäkin rikoksista.

Asianomistajan suostumusta sovitteluun selvitettäessä, on syytä ottaa huomioon kuka käyttää puhevaltaa asiassa. Lapsiin kohdistuneissa rikoksissa se on usein huoltaja tai edunvalvoja.

3.7 Toissijaisen syyteoikeuden käyttäminen

Asianomistajalla on oikeus nostaa syyte myös itse tilanteessa, jossa syyttäjä jättää syytteen nostamatta tai esitutkintaa ei toimiteta, se keskeytetään tai lopetetaan taikka esitutkintatoimenpide siirretään tutkinnanjohtajan päätöksellä (ROL 1:14, 455/2011).⁹⁰ Asianomistajan syyteoikeus on pääsääntöisesti toissijainen. Virallisella syyttäjällä on esitutkinnan vuoksi paremmat mahdollisuudet asian selvittämiseen ja syytteen nostamiseen ja ajamiseen kuin asianomistajalla. Oikeudenkäyntimenettelyn keskitys ja välittömyys ovat paremmin toteutettavissa, kun syytettä ajaa virallinen syyttäjä.⁹¹

Asianomistajan on huomioitava, että itse ajamastaan syytteestä koituu huomattavasti enemmän vaivaa ja kuluja, kuin osallistumisesta syyttäjän ajamaan prosessiin.⁹² Yksin

⁸⁷ POHA POL-2018-41886, s. 13.

⁸⁸ POHA POL-2018-41886, s. 13.

⁸⁹ POHA POL-2018-41886, s. 13.

⁹⁰ Kukkonen – Tolvanen 2011, s. 63.

⁹¹ VKS 4/2006, s. 1, teoksessa West 2019.

⁹² Jokela 2018, s. 295.

syytettä ajava asianomistaja voi joutua korvausvastuuseen vastapuolen oikeudenkäyntikuluista, jos syyte hylätään (ROL 9:8.1), koska asiassa sovelletaan riita-asioiden sääntöjä.⁹³

Oikeuskirjallisuudesta ei löydy tarkempaa määritelmää sille, loppuuko rikosprosessi esimerkiksi rajoituspäätökseen ja siitä tehtyyn kanteluun vai jatkuuko edunvalvojan määräys vielä toissijaisen syyteoikeuden mukaisen prosessin ajan. Toissijaisen syyteoikeuden käyttö ei kuitenkaan muuta prosessia siviilioikeudelliseksi, joten edunvalvojan määräyksen voisi tulkita olevan voimassa.⁹⁴

Lapsiin kohdistuneissa rikoksissa ongelma muodostuu siitä, että voiko lapsen puhevaltaa käyttävä ottaa kuluriskin lapsen kustannuksella. Etenkin niissä tapauksissa, joissa lapsen puhevaltaa käyttää joku muu kuin lapsen huoltaja. Riskin ottaminen on todennäköisesti lähes mahdoton ajatus edunvalvojan roolissa. Tämän perusteella voisi sanoa, että todellisuudessa lapsella ei ole käytössään toissijaista syyteoikeutta.

Toissijaisen syyteoikeuden käyttämisen sijaan on muitakin vaihtoehtoja. Rajoitettua esitutkintaa on ensinnäkin esitutkintaviranomaisen toimesta jatkettava, jos se on perusteltu asiassa ilmenneiden uusien seikkojen takia (ETL 3:10.3). Lisäksi esitutkintaa voidaan jatkaa syyttäjän pyynnöstä, vaikka asiaan liittyvä aineisto olisikin pysynyt samana (ETL 5:2.1). Valtakunnansyyttäjä voi lain syyttäjänlaitoksesta mukaan (2019/32, SjälaitysL) omasta aloitteestaan tai esimerkiksi kantelun johdosta ottaa uudelleen käsiteltäväksi alaisensa syyttäjän ratkaiseman asian (SjälaitysL 2:11, 69/2021). Viranomaisen toimintaan tyytymätön voi hallintolain (2003/434, HL) mukaan myös tehdä hallintokantelun oikeuskanslerille tai eduskunnan oikeusasiamiehelle, mikäli kokee viranomaisen menetelleen lainvastaisesti tai jättäneen velvollisuutensa täyttämättä (HL 8:53a, 368/2014).

Hallintokantelu ei ole kuitenkaan muutoksenhakukeino. Toisin kuin muutoksenhakukeinot, kantelu ei voi välittömästi johtaa kantelun kohteena olevan virkatoimen tai päätöksen muuttamiseen.⁹⁵

⁹³ Fredman 2013, s. 552.

⁹⁴ West 2019, s. 50.

⁹⁵ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola 2012, s. 817, teoksessa West 2019.

4 RAJOITUSESITYKSEN RAKENTAMINEN JA LAPSI ASIANOMIS- TAJANA

4.1 Malli esitutkinnan rajoittamisesityksen eri osioista ja mallin tavoitteet

Pääsäännön mukaan viranomaisen on tutkittava rikos, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos on tehty (ETL 3:3.1). Syyttäjä voi kuitenkin poikkeuksellisesti tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se lopetetaan. Tässä tilanteessa puhutaan esitutkinnan rajoittamisesta.

Tutkinnanjohtajan on suunnitellessaan esitystä esitutkinnan rajoittamisesta huomioitava samanaikaisesti monta eri asiaa. Tätä työtä helpottamaan on laadittu rajoittamisesityksen tekemistä varten malli (luku 4.8), joka rakentuu eri osioista. Kaikki osiot täyttämällä esityksen laatija voi huomioineensa kaiken oleellisen. Mallin käytön edellytyksenä on kuitenkin se, että tietoja esim. toisen viranomaisen toiminnasta on jo hankittu tai niitä on saatu lähtötilanteessa riittävästi. Malli opastaa olemassa olevan tiedon jäsentämisessä rajoittamisesitystä varten. Jos mallin eri osioita ei pysty täyttämään rikosasiasta jo olemassa olevilla tiedoilla, tilanne antaa vihjeen siitä mitä tietoja tulisi vielä hankkia, jotta rajoittaminen olisi mahdollista. Tapaus ei mahdollisesti sovi rajoittamismenettelyyn, jos tiedot eivät sovellu käytettäväksi malliin sen edellyttämällä tavalla tai tietoja ei ole mahdollista hankkia.

Yhtenäinen malli edesauttaa yhteistyötä syyttäjän kanssa ja varmistaa, että syyttäjällä on riittävät tiedot ratkaisunsa tueksi. Taustoitan mallin eri osia seuraavaksi, jotta mallin eri osioissa olevat asiat hahmottuvat paremmin lukijalle. Tässä yhteydessä ei käsitellä rajoittamisperusteita, vaan laatikon käyttäjän tulisi tuntea niiden periaatteet jo entuudestaan. Malli on jäsennelty niin, että se vastaisi mahdollisimman hyvin suoraan esitutkinnan rajoittamisesityksen rakennetta.

4.2 Soveltuvan rajoittamisperusteen valinta

Syyttäjien ratkaisuja esitutkinnan rajoittamisesta on Valtakunnansyyttäjän ohjeella (VKS 5/2016) linjattu. Perusteet rajoittamiselle on ohjeessa jaettu prosessuaaliseen, harkinnanvaraiseen, kustannusperusteiseen ja tunnustuksen perusteella tehtävään rajoittamiseen.⁹⁶

⁹⁶ VKS 5/2016, s. 2.

Tunnustuksen perusteella tehtävä rajoittaminen ei ole kovin yleinen tämän teeman rikos-epäilyissä, eikä siten tarkoituksenmukaista käsitellä tässä kohtaa tarkemmin. Muita rajoittamisen perusteita käsitellään sen sijaan yksityiskohtaisesti.

Joskus useampikin eri rajoittamisperuste voi soveltua esitutkinnan rajoittamisen esityksen pohjaksi. Kaikkein sopivimman pääperusteen löytämiseksi esityksen laatijan tulisi harkita sitä onko kyseisen perusteen käyttö puolustettavaa. Lisäksi tulisi pohtia onko perusteen käyttö tarkoituksenmukaista juuri lapseen kohdistuneen rikoksen käsittelyssä, jossa on omia erityispiirteitä verrattuna aikuisen ollessa samassa asemassa.

Prosessuaaliset esitutkinnan rajoittamisen edellytykset on sidottu perusteisiin, joilla syyttäjä voi muun muassa jättää syytteen nostamatta (ETL 3:10.1). Silloin syyttäjä voi todeta, ettei asiassa ole tapahtunut rikosta, rikoksen tapahtumisesta ei ole näyttöä tai asiassa ei ole syyteoikeutta tai syyteoikeus on vanhentunut.⁹⁷

Prosessuaalinen rajoittaminen ei ole mahdollista silloin, kun esitutkintaa ei ole aloitettu ollenkaan. Ratkaisu esitutkinnan rajoittamisesta tehdään näissä tapauksissa sen jälkeen, kun esitutkinta on jo aloitettu. Esitutkintaviranomaisen tuleekin harkita itse syytä epäilykynnyksen ylittyminen käsiteltävässä asiassa ja sen kautta myös esitutkinnan aloittamisen edellytykset. Syyttäjän ei siis tule päättää juttua *ei rikosta* -perusteella, jos tutkinnanjohtajan rajoittamisesitys perustuu vain siihen materiaaliin, jonka nojalla on aikaisemmin tehty päätös esitutkinnan aloittamisesta.⁹⁸

Asiaa ei pidä myöskään toimittaa syyttäjälle rajoittamisesityksellä rajoitettavaksi, jos on selvää, ettei rikosta ole tapahtunut. Tässä tapauksessa tutkinnanjohtaja voi tehdä itse

⁹⁷ Rantaeskola (toim.) 2014, s.102.

⁹⁸ VKS 5/2016, s. 6, Rantaeskola (toim.) 2014, s. 102–103.

päätöksen asiassa. Esitutkinta päätetään saattamatta asiaa syyttäjän käsiteltäväksi, jos on selvää, ettei rikosta ole tehty (ETL 10:2.2).⁹⁹

Harkinnanvaraiset esitutkinnan rajoittamisperusteet liittyvät sääntelyyn, jonka perusteella syyttäjä voisi jättää syytteen nostamatta rikosasiassa. Siten syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se lopetetaan, jos syyttäjä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL 1:7, 670/2014 tai 1:8, 670/2014) taikka muun vastaavan lainkohdan nojalla tulisi jättämään syytteen nostamatta eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista (ETL 3:10.1). Näihin harkinnanvaraisiin esitutkinnan rajoittamisperusteisiin kuuluvat Valtakunnansyyttäjän ohjeen mukaan vähäisyys-, nuoruus-, kohtuus- ja konkurrenssiperusteiset rajoitukset sekä ”muun lainkohdan” mukainen rajoittaminen. Lisäksi harkinnanvaraisena rajoittamisen perusteena on mainittu tunnustuksen perusteella tehtävä rajoittaminen. Tunnustuksen perusteella tehtävä rajoittaminen sisältyy ohjeessa harkinnanvaraiseen rajoittamisen säännökseen (ROL 1:8.2, 670/2014), mutta siitä on myös vielä oma erillinen säännöksensä (ETL 3:10a, 672/2014), joka ei kytkeydy syyttämättä jättämisen perusteisiin eikä myöskään siis harkinnanvaraisiin perusteisiin.¹⁰⁰

Harkinnanvarainen rajoittaminen on mahdollista siis myös ennen kuin esitutkinta on päätetty aloittaa. Näissä tilanteissa harkinnanvaraisen perusteen käyttäminen tarkoittaa, ettei esitutkintaa käynnistetä lainkaan. Samoin harkinnanvaraisen perusteen käyttäminen on mahdollista, kun esitutkinta on jo aloitettu. Näissä tilanteissa pätevät samat periaatteet

⁹⁹ Rantaeskola (toim.) 2014, s. 103. Ratkaisussa *EOA 19.8.2020 Dnro EOAK/2416/2020* tutkinnanjohtaja päätti jättää esitutkinta toimittamatta (ei syytä epäillä rikosta). Kantelussa oli kysymys siitä, olisiko poliisin pitänyt käynnistää esitutkinta poliisille ilmoitetun lapseen kohdistuneessa epäilyssä pahoinpitelyrikoksessa. Poliisille tehdyssä tutkintapyynnössä lapsen isoäidin väitettiin pesseen lapsen suu saippualla kiroilun johdosta. Ratkaisussa todetaan, että pelkkä poliisille tehty rikosilmoitus tai tutkintapyyntö ei automaattisesti johda esitutkintaan. Ennen esitutkinnan aloittamista koskevan päätöksen tekemistä voidaan toimittaa ns. alustavaa tutkintaa sen selvittämiseksi, onko esitutkinnalle perusteita. Laissa ei ole erikseen säädetty siitä, kuinka kattava varsinaista esitutkintaa edeltävän alustavan tutkinnan tulee olla. Alustavan tutkinnan alaa rajaa se, että varsinainen esitutkinta on lain mukaan aloitettava, kun on syytä epäillä rikosta. Poliisilla on siten tämän kynnyksen ylittyttyä nimenomaan velvollisuus toimittaa esitutkinta. Alustavassa tutkinnassa ei esimerkiksi ole samoja oikeusohjauksia kuin esitutkinnassa, mikä osaltaan puhuu sen puolesta, että sen käyttöalaa ei tule liikaa venyttää. Esitutkintapäätöksen mukaan isoäiti oli puhelussa kertonut muun muassa, että lapsi ”oli laittanut hanttiin, eikä saippuaa ollut mennyt suuhun asti, poskelle oli ehkä mennyt”. Ratkaisun mukaan asiassa ei ole voitu oikeudellisesti kestäväällä tavalla päätyä siihen, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta. Ratkaisussa korostuu lapsen oikeus koskemattomuuteen ja turvallisuuteen kaikissa olosuhteissa. Viranomaisilla on erityinen velvollisuus toimia tämän perusoikeuden toteutumiseksi. Lapsi on erityisen haavoittuvassa asemassa, jos väkivaltaa käytetään hänen perhepiirissään. Sallittua ruumiillista kasvatusväkivaltaa tai muunlaista kaltoinkohtelua ei lainsäädäntömme mahdollista. Sellaisena kiellettyä on myös lasta halventava ja alentava kohtelu.

¹⁰⁰ VKS 5/2016, s. 3.

syyttäjälle toimitettavan aineiston laajuudesta ja mahdollisuudesta tehdä ratkaisu samalla aineistolla.

Kustannusperusteisen esitutkinnan rajoittamisperusteen (ETL 3:10.2 ja ROL 1:8.1,3, 670/2014) mukaan syyttäjä saisi jättää syytteen nostamatta, jos asian käsittelyn jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavaan seuraamukseen. Säännöksessä mainitulla ”asian käsittelyn jatkamisella” viitataan siihen, että asiassa on jo aloitettu esitutkinta. Kustannusperusteinen esitutkinnan rajoittamisperuste ilmentää ajattelua, jonka mukaan yhteiskunnan voimavaroja tulisi kohdentaa kustannustehokkaasti. Tavoiteltavaa olisi, että kustannusperustetta käytettäisiin eli toimenpiteiden tekemisestä luovutaan mahdollisimman varhain jo esitutkintavaiheessa.¹⁰¹ Esitutkinnan tulee kuitenkin olla jo aloitettu, että se voidaan lopettaa. Tällä perusteella esitutkinnan aloittamatta jättäminen ei siis ole mahdollista.

Lapsiin kohdistuneissa rikoksissa kustannusperusteen käyttöä harkittaessa pitää muistaa myös yhteiskunnalliset tavoitteet lasten hyvinvoinnin edistämiseksi sekä lastensuojellisuus ja lapsen edun näkökulma. Puhtaasti kustannustehokkuus ei tällöin ole lapsen kohdalla niin helposti perusteltavissa kuin aikuiseen kohdistuneessa rikoksessa.

4.3 Lyhyt teonkuvaus

Esitutkinta voidaan rajoittaa ennen tutkinnan aloittamista tai sen aloittamisen jälkeen, jolloin selvitetyn tiedon määrä vaihtelee eri tapausten välillä. Teonkuvauksessa pitäisi selostaa oleelliset asiat, mutta kuitenkin tiiviisti. Esitutkinnassa selvittävät asiat on määritelty esitutkintalaissa (ETL 1:2). Säännöksen sisällön voisi ottaa eräänlaiseksi ohjenuoraksi siitä, mitkä asiat ovat oleellisia teonkuvausta selostettaessa. Tutkittaviksi asioiksi on esitutkintalaissa määritelty mm. epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat. Lisäksi tulisi selvittää mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöönpanemiseksi. Syyttäjälle oleellista tietoa saattaa olla myös asianomistajan esittämät vaatimukset, jos ne ovat tiedossa. Toisaalta asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset kuuluvat esitutkinnassa selvittäviin asioihin, joten niiden pitäisi olla tiedossa rajoittamisesitystä tehtäessä.

Esitutkinnan rajoittamisesitykseen voisi perustellusti ajatella kuuluvan lyhyt tiivistys näistä edellä selostetuista esitutkinnassa selvittävistä asioista (ETL 1:2) siltä osin, kun niitä on

¹⁰¹ HE 58/2013, s. 20–21, VKS 5/2016, s. 3, 8–9.

ollut tarkoituksenmukaista selvittää tutkinnassa. Rajoittamisesityksen tulisi olla tiivis kuvaus kaikesta oleellisesta selvitetystä tiedosta ja siksi esityksen laatijan kannattaa harkita, minkä tiedon kirjaaminen on relevanttia syyttäjän päätöksenteon tueksi. Epärelevanttia tietoa sisältävät pitkät selostukset eivät tue poliisin eikä syyttäjän kustannustehokasta työkentelyä.

4.4 Tutkittavan asian käsittelyn kulku

Seuraavaksi kuvataan asian käsittelyä poliisissa. Esityksen laatijan tulisi kertoa asian käsittelyn kulku -osiossa lyhyesti, mistä asia on lähtenyt liikkeelle ja mikä on ollut käsittelyn kulku siitä lähtien, kun poliisi on ollut mukana asian käsittelyssä. Tehdyt toimenpiteet tiivistetään lyhyesti. Jos jotain oleellisia tutkintatoimenpiteitä on jätetty tekemättä, voi senkin perusteella. Jos tekemättä jätettyjä asioita ei perustella, voi se herättää kysymyksiä syyttäjän taholla, miksi niin on toimittu.

Edunvalvojan hakeminen on perusteltua aina niissäkin tapauksissa, joissa esitetään esitutkinnan rajoittamista. Edunvalvojalla on erityinen rooli silloin, kun viranomaisen päätös pitäisi kyseenalaistaa. Edunvalvojan pitäisi huolehtia siitä, että lapsella on mahdollisuus mm. vahingonkorvaukseen. Jos edunvalvoja on haettu, tulisi rajoittamisesitykseen tiivistää se, mikä on edunvalvojan näkemys käsiteltävään asiaan. Jos edunvalvojaa sen sijaan ei ole haettu, pitää sekin tilanne perustella. Edunvalvojan oikea-aikainen hakeminen lapselle on tärkeä osa lapsen oikeusturvaa.¹⁰²

Kaikki lapsiin kohdistuneet rikokset eivät missään tapauksessa sovellu sovitteluun. Sovittelu on kuitenkin joissain tapauksissa sopiva työkalu rikosasian käsittelyyn, kun prosessissa huomioidaan huolellisesti lapsen ikä, teon vakavuus ja edunvalvonta. Syyttäjän on myös hyvä tietää, onko asiassa harkittu sovittelua, yritetty sovittella tai soviteltu. Sovittelussa ei ole varsinaista alaikärajaa. Joskus rikoksen uhrin tai loukatun osapuolen asemassa olevalle lapselle sovittelu voi selkiyttää tilannetta ja antaa vastauksia esimerkiksi siihen, miksi hän on joutunut uhriksi, loukatuksi tai kiusatuksi.¹⁰³ Soviteltavaksi ei saa ottaa alaikäiseen kohdistunutta rikosasiaa, jos uhrilla on rikoksen laadun tai ikänsä vuoksi erityinen suojelun tarve (Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005) 3 §, muutettu osin lailla 18/2016). Erytisten suojelutoimien tarpeessa olevalla

¹⁰² Ratkaisun *EOA 5.6.2020 Dnro EOAK/3150/2019* tapauksessa poliisi toimi lainvastaisesti ja lapsen edun vastaisesti. Eduskunnan oikeusasiamies pitää ratkaisussa selvänä, että lapselle olisi tullut ennen kuulustelua määrätä edunvalvoja (ETL 4:8) ja tälle olisi tullut etukäteen ilmoittaa kuulustelusta (ETL 7:15.1) ja varata tilaisuus olla siinä läsnä. Kun nämä toimenpiteet on laiminlyöty, myöskään lapsen edun edellyttämä edunvalvojan oikeus olla läsnä kuulustelussa (ETL 7:14) ei ole voinut toteutua.

¹⁰³ THL: Lastensuojelun käsikirja, Rikoksen ja riidan sovittelumenettely.

uhrilla tarkoitetaan henkilöä, joka on erityisen altis rikoksesta tai rikosprosessista aiheutuville lisäkärsimyksille tai toistuvalla uhriksi joutumiselle, pelottelulle ja kostotoimille¹⁰⁴.

4.5 Muiden viranomaisten tiedot ja toimenpiteet

Syyttäjä ei automaattisesti tiedä millaisia tietoja muilla viranomaisilla on hallussaan koskien käsiteltävänä olevaa asiaa. Kokonaisharkinta on oleellista esitutkinnan rajoittamis päätöstä tehdessä ja se edellyttää usein eri tietojen yhteen keräämistä. Syyttäjä ei voi tehdä päätöstä puutteellisilla tiedoilla. Rajoittamisesityksen tekijän olisikin huolehdittava, että rajoittamisesitykseen on kerätty kaikki päätöksenteon kannalta oleellinen tieto. Tällaisia tietoja ovat mm. muiden viranomaisten jo tehdyt toimenpiteet asiassa sekä lisäksi suunnitelma siitä, miten asiaa tullaan jatkossa käsittelemään. Jos jotain oleellisia tietoja ei ole hankittu rajoittamisesityksen tueksi, tulisi siitäkin mainita ja perustella lyhyesti, mistä tietojen puuttuminen johtuu. Näin syyttäjä saa tiedon siitä, millainen koonti taustatiedoista eli "riskianalyysi" asian käsittelyn taustalla on tehty. Tässä "riskianalyysissä" on kyse siitä, että eri viranomaisten tiedot kerätään yhteen sopivassa laajuudessa ja tehdään kokonaisarvio siitä, missä asian painopiste on ja kuinka asiaa kannattaa viedä eteenpäin. Asian painopiste voi olla rikostutkinnassa ja joskus muiden viranomaisten, kuten lastensuojelun työskentelyssä.

Moniviranomaisyhteistyötä on kehitetty aiemmin *LASTA*-hankkeessa ja sittemmin *Barnahus*-hankkeessa. *LASTA*-malli ja seulatyöskentely pohjautuvat poliisiin, perusterveydenhuollon, erikoissairaanhoidon ja sosiaalitoimen tiedoista koottavien taustatietojen kartoitukseen. Tämän työskentelyn ytimessä on ymmärrys kaltoinkohtelun riskitekijöistä sekä muu tilanteen arvioinnin kannalta olennainen kehitys- ja oikeuspsykologinen tutkimustieto. Monialaista yhteistyötä on tehty useammalla alueella myös lasten ja nuorten oikeuspsykiatristen/-psykologisten yksiköiden toimesta esimerkiksi niin, että psykologista ja sosiaalityöntekijästä koostuva työpari jalkautuu poliisilaitokselle, jolloin konsultaatio ja tapausten varhainen seulonta ja monialainen arviointi voidaan toteuttaa joustavasti paikan päällä.¹⁰⁵ Arvio kokonaistilanteesta voi jäädä puutteelliseksi, jos eri viranomaisilla olevat tiedot muodostavat kovin sirpaleisen kokonaisuuden. Näin on varsinkin silloin, kun heidän tietojaan ei voida kerätä yhteen.

¹⁰⁴ SM 14/2016, s. 12.

¹⁰⁵ THL 2019, s. 13.

4.6 Tärkeä yleinen tai yksityinen etu

Tärkeä yleinen tai yksityinen etu asiassa pitäisi selvittää joltain osin käsiteltävässä asiassa, ennen kuin siihen voi ottaa kantaa rajoittamisesityksessä. Tärkeän yleisen tai yksityisen edun vaikutusta esitutkinnan rajoittamiseen käsitellään Valtakunnansyyttäjän ohjeessa koskien esitutkinnan rajoittamista. Tärkeä yleinen ja yksityinen etu ovat asioita, jotka vaativat esitutkinnan toimittamista ja estävät tutkinnan rajoittamisen lainkohdissa tarkoitetuilla perusteilla (ETL 3:10 ja 3:10a, 672/2014). Etu voi viitata syytteen nostamiseen (ETL 3:10.1) sekä esitutkinnan jatkamisen tarpeeseen (ETL 3:10.2 ja 3:10a, 672/2014).¹⁰⁶

Syytteen nostamiseen viitattavassa esitutkinnan rajoittamisen harkinnassa on esikysymyksenä arvioitava mainittuja edellytyksiä harkinnanvaraisen syyttämättä jättämisen kannalta. Tämän jälkeen on vielä erikseen harkittava, muodostavatko ne esteen esitutkinnan rajoittamiselle (ETL 3:10.1). Tässä arvioinnissa on mahdollista päätyä myös siihen, että esitutkinnan rajoittaminen voi olla yleisen tai yksityisen edun vastaista, vaikka syyttämättä jättämissäännöksessä tarkoitettu tärkeä yleinen tai yksityinen etu ei estäisikään harkinnanvaraista syyttämättä jättämistä (ETL 3:10.1). Samankaltainen päättely soveltuu myös prosessuaaliseen rajoittamisharkintaan.¹⁰⁷

Rikosoikeudellinen järjestelmä perustuu vahvasti yleisestäävyyden (yleisprevention) ajatukseen. Yleisestäävyyden kannalta järjestelmän toiminnassa ei ole keskeistä pelkästään rangaistusten langettaminen. Keskeistä on myös se, että järjestelmä toimii yleisen oikeustajun suuntaisesti ja luottamusta herättävällä tai ylläpitävällä tavalla. Jos rikosasia on merkityksellinen niin, että järjestelmää kohtaan tunnettavan luottamuksen ylläpitäminen edellyttää esitutkintaviranomaisen tekemää rikosepäilyn selvittämistä ja syyttäjän ratkaisua siitä, että onko asiassa nostettava syyte, yleinen etu vaatii esitutkinnan toimittamista. Sellaisia tilanteita saattavat olla esimerkiksi, jos rikosepäily on herättänyt suurta julkista huomiota, jos epäily liittyy uudenlaiseen rikolliseen ilmiöön, jos epäily on yhteiskunnallisesti huomattavassa asemassa tai jos rikollisen toiminnan jatkamisen vaara on ilmeinen. Esitutkinnan toimittamisen tarpeeseen yleisen edun näkökulmasta vaikuttaa aina rikoksen laji. Mitään rikoslajia ei ole nimenomaisesti kuitenkaan suljettu esitutkinnan rajoittamisen ulkopuolelle.¹⁰⁸

¹⁰⁶ VKS 5/2016, s. 11.

¹⁰⁷ VKS 5/2016, s. 11.

¹⁰⁸ VKS 5/2016, s. 12.

Nuorten kohdalla tulisi syytteen nostamiseen viitattavassa (ETL 3:10.1) esitutinnan rajoittamisen harkinnassa noudattaa pidättyvyyttä. Sen sijaan tulisi painottaa mahdollista toimenpiteistä luopumista koskevaa harkintaa vasta suoritettavaksi syyteharkinnan yhteydessä monesta syystä. Esitutkinnalla voidaan rikostutkinnallisten tavoitteiden lisäksi edistää mahdollisuutta puuttua vaikuttavasti ja myönteisellä tavalla rikoksesta epäillyn nuoren olosuhteisiin ja kehitykseen. Tämä voidaan toteuttaa esitutkintaan liittyvällä yleensä eri viranomaisten yhteistyönä suoritettavilla tukitoimilla.¹⁰⁹ Toisaalta tämän perusteen käyttämisessä on aina kysymys myös yksityisestä edusta, jota käsitellään myöhemmin tässä aluvussa.

Myös rikokseen liittyvä muu seuraamus, kuten esimerkiksi menettämisseuraamus, voi vaatia esitutinnan toimittamista siihen saakka, että edellytykset menettämisseuraamuksen tuomitsemiselle tai esineen hävittämiselle voidaan todeta. Oikeuskysymyksen epäselvyys ei sinänsä ole este esitutinnan rajoittamiselle, mutta joissakin tapauksissa voi olla merkityksellistä saada ratkaistua se, miten epäiltyä menettelyä tulee rikosoikeudellisesti arvioida. Esimerkiksi uusia rikollisuusilmiöitä koskevissa tapauksissa voi olla yleisen edun kannalta tärkeää saada ratkaistuksi, miten epäiltyä menettelyä on rikosoikeudellisesti arvioitava. Joskus on myös tilanteita, että tärkeä yleinen etu saattaa vaatia esitutinnan jatkamista, jotta rikoskokonaisuuden kaikkien osien tutkimisella saataisiin selvyttä rikollisen toiminnan todellisesta laajuudesta tai ajallisesta kestosta.¹¹⁰

Yksityinen etu viittaa etenkin asianomistajan vahingonkorvausintressiin (ETL 3:10 ja ETL 3:10a, 672/2014) valtakunnan syyttäjän ohjeessa esitetyn näkökulman mukaan. Ohjeen mukaan vain asianomistajan mahdollisen vahingonkorvausvaatimuksen toteuttaminen ei kuitenkaan ole esitutinnan rajoittamisen este, ellei kyseessä ole tärkeä etu. Mitä suurempi asianomistajan rikokseen perustuva taloudellinen intressi on, sitä tärkeämmästä edusta on yleensä asianomistajan kannalta kyse.¹¹¹ Osapuolten taloudellisilla oloilla ja asianomistajan mahdollisuuksilla saada vahinkonsa ilman esitutkintaa korvatuksi vahingon aiheuttajalta tai vakuutusyhtiöltä voi olla myös merkitystä. Yksityisen edun ollessa tärkeää vähäisempi, on harkittava tutkinnan jatkamista ainakin siihen saakka, että asianomistajan

¹⁰⁹ VKS 5/2016, s. 12.

¹¹⁰ VKS 5/2016, s. 12.

¹¹¹ VKS 5/2016, s. 13

käytettävissä on riittävät tosiasiatiedot ja muu selvitys vaatimuksensa toteuttamiseen vaihtoehtoisella tavalla. Yhdenvertaisuuden näkökulma on myös tärkeä yksityistä etua arvioitaessa. Silloin esimerkiksi samaan rikossarjaan kuuluvilla teoilla on eri asianomistajia.¹¹²

Asianomistaja voi saada korvauksen rikosvahinkolain (1204/2005, RikVahL) perusteella ja siinä mainittujen edellytysten täytyessä. Korvauksen voi saada myös siinä tilanteessa, että asiaa ei käsitellä tuomioistuimessa. Silloin korvaushakemukseen liittyy joko esitutkin-
tapöytäkirja, tai jollei sitä ole laadittu, muu luotettava selvitys tapahtumasta sekä selvitys vahingosta ja muu tarpeellinen näyttö (RikVahL 4:26.1). Mikäli asianomistajalle aiheutettu vahinko voidaan korvata rikosvahinkolain nojalla, esitutkintaa tulisi jatkaa ainakin niin pitkälle, että asianomistajalla on riittävä selvitys korvaushakemuksensa perusteeksi. Huomi-
oon tulee ottaa myös juuri kyseisen asianomistajan mahdollisuus saada asiaa selvitettyksi, jos tutkintaa ei tehdä tai se lopetetaan.¹¹³

Päätös esitutkinnan rajoittamisesta on merkityksellinen myös asianomistajan toissijaisen syyteoikeuden kannalta. Asianomistajalla on toissijainen syyteoikeus esitutkinnan rajoittamisen jälkeen (ROL 1:14.1, 455/2011). Syyttäjän tekemä esitutkinnan rajoittamispäätös ei ole syyttäjän ratkaisu olla nostamatta syytettä, vaan syytteen nostaminen on mahdollinen

¹¹² HE 222/2010:187. Ratkaisussa *EOA 2.9.2020 Dnro EOAK/5625/2020* on käsitelty lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kestoa koskevaa sääntelyä, ja rikosprosessin kesto on nostettu tärkeäksi osaksi lapsen oikeusturvaa. Ratkaisun mukaan esitutkintojen viipyminen on sisänsä yleinen ongelma, mutta lapsiin kohdistuvissa rikoksissa esitutkinnalla ja muullakin rikosprosessilla on erityispiirteitä. Eduskunnan oikeusasiamies on lisäksi kehottanut kahdessa viimeaikaisessa ratkaisussaan *EOA 10.10.2019 Dnro EOAK/1084/2019* ja *EOA 10.10.2019 Dnro EOAK/3462/2019* poliisia kiinnittämään huomiota sekä lapsien tekemiksi epäiltyjen että lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkintojen keston. Ratkaisujen mukaan esitutkinta on tuloksekkainta silloin, kun se voidaan toimittaa mahdollisimman pian rikoksen tapahduttua. Lisäksi esitutkinnan joutuisuudella on luonnollisesti suuri merkitys rikoksen uhrin kannalta. Esitutkinnan toimittaminen ilman aiheetonta viivytystä on tärkeää myös syylliseksi epäillyn kannalta, jotta hän ei joudu olemaan kauempaa kuin välttämätöntä rikoksesta epäillyn asemassa. Asianmukainen esitutkinta ja sen viivytyksetön toimittaminen on ratkaisun mukaan tärkeää koko rikosoikeudellisen järjestelmän toimivuuden ja uskottavuuden kannalta. Tällä kannalla voisi ajatella olevan relevanssia sekä tärkeän yleisen sekä yksityisen edun pohdinnassa. Jälkimmäisessä ratkaisussa *EOA 10.10.2019 Dnro EOAK/3462/2019* on esitutkinnan pituuden lisäksi nostettu muitakin yksilön kannalta tärkeitä huomioitavia seikkoja. Vaikka kyseisessä tapauksessa aiheutuneet vammat ovat olleet oikeusasiamiehen arvion mukaan lieviä, on asiassa otettava lisäksi huomioon, että rikoksen on epäilty tapahtuneen lapselle tärkeässä ympäristössä – koulussa – ja epäiltynä on ollut koulun henkilökuntaan kuuluva.

¹¹³ VKS 5/2016, s. 13, HE 222/2010, s. 187. Apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisu *AVKS 12.3.2008 Dnro 21/45/08* käsittelee mm. korvauksiin liittyvää yksityistä etua. Tapauksessa tutkintavanki oli vankilan tiloissa pahoinpidellyt häntä tapaamaan tulleen vierailijan. Viikko tämän jälkeen murhasta todennäköisin syin epäiltynä tutkintavanki tuomittiin murhasta, elinkautiseen vankeusrangaistukseen. Kihlakunnansyyttäjä määräsi vankilassa tapahtunutta pahoinpitelyä koskevan esitutkinnan lopetettavaksi konkurrenssiperusteella. Apulaisvaltakunnansyyttäjä otti asian omasta aloitteestaan uuteen harkintaan. Asianomistaja oli mm. huomauttanut, että hänelle oli hyvin vaikeaa, ellei käytännössä mahdotonta saada vahingonkorvauskysymys asianmukaisesti selvitettyksi. Tähän nähden apulaisvaltakunnansyyttäjä katsoi, että niin ikään tärkeä yksityinen etu vaati esitutkinnan toimittamista.

myös rajoittamispäätöksen tekemisen jälkeen asianomistajan omalla päätöksellä. Asianomistaja saa itse nostaa syytteen rikoksesta vain, jos syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta taikka esitutkintaviranomainen tai syyttäjä on päättänyt, ettei esitutkintaa toimiteta, se keskeytetään tai tutkinta lopetetaan. Asianomistaja saa nostaa syytteen myös, jos esitutkintatoimenpiteiden suorittamista on tutkinnanjohtajan päätöksellä siirretty. Esitutkinta on esitutkinnan rajoittamispäätöksestä huolimatta aloitettava myös uudelleen, jos siihen asiassa ilmenneiden uusien seikkojen vuoksi on perusteltua syytä (ETL 3:10.3).

Lasten kohdalla korvausten saamisen vaikeudet korostuvat, koska heidän oikeuksiensa toteutuminen on pitkälti aikuisten, kuten huoltajan tai rikosasian edunvalvojan varassa. Huoltajalla ja edunvalvojalla on tärkeä rooli siinäkin tapauksessa, että esitutkinta päätetään rajoittaa. Lapsen oikeusturva korostuu etenkin perheen sisäisissä tapauksissa, joissa vanhemmat saattavat nähdä lapsen edun puolueellisesta näkökulmasta. Kun edunvalvoja on haettu, hän voi huolehtia siitä, että rajoittamispäätöksestä huolimatta lapsella on mahdollisuus kyseenalaistaa tarvittaessa myös esitutkinnan päättämistä koskevan ratkaisu. Lisäksi lapsen edun toteutuminen voi edellyttää rikosasian käsittelyä normaalisti rikosprosessissa. Silloin kysymys on erityisesti siitä, kenen voidaan katsoa syyllistyneen lapseen kohdistuneeseen rikokseen. Samalla tavalla lapsen edun voidaan katsoa edellyttävän tekoon syyllistyneen tuomitsemista kuin mitä aikuiset edellyttävät omassa asiassaan. Lapsen näkökulmasta toisenlaisen asian käsittelyn lopputuloksen selvittäminen lapselle voi olla haastavaa. Toisaalta pelkkä rikosprosessi ja rangaistuksen antaminen tekoon syyllistyneelle ei lapseen kohdistuneessa rikoksessa välttämättä ole ennalta estävyyden kannalta riittävää. Yleensä lapseen kohdistuneen rikoksen selvittäminen lapsen tilanne edellyttää myös muita tukitoimia.

4.7 Lapsen etu suhteessa asiaan kokonaisuudessaan

Lapsen etu on monitulkintainen käsite. Edun arvioinnissa on kiinnitettävä huomiota erilaisiin asioihin kuten mm. lapsen kehitykseen, ihmissuhteisiin, huolenpitoon, turvallisuuden

ja koskemattomuuteen.¹¹⁴ Lapsen etu tulisi nähdä kokonaisuutena. Lapsen etua tulisi harkita kaiken saadun tiedon ja selvityksen valossa rajoittamisesitystä tehtäessä. Yksiselitteistä ei siis ole, mitä lapsen etu milloinkin on. Lapsen etu on aina tapauskohtainen harkinta, tietyn lapsen elämään vaikuttavat seikat kaikilta osin huomioon otettuna muodostuva kokonaisuus. Lapsen etu pitäisi kuvata rajoittamisesityksessä todellisena ja yksityiskohtaisena sekä kuvauksesta tulisi ilmetä miten ja mihin perustuen viranomaisen on tämän harkinnan tehnyt.

Viranomaiset saattavat nähdä lapsen edun eri näkökulmista. Rikosasiassa yleisesti ajatellaan lapsen edun edellyttävän rikokseen syyllistyneen selvittämistä ja näytön varmistaminen korostuu. Lapsen edun ajatellaan edellyttävän, että saatavilla oleva näyttö turvataan. Lastensuojelussa lapsen edun arvioinnissa korostuvat hieman eri näkökulmat. Siellä saatetaan arvioida, että kysymys on enemmän sen arvioimista, miten lapsi jaksaa läpi rikosprosessin ja mikä on lapsen edun mukainen toimintamalli asiassa. Siitä näkökulmasta lapsen etu voisi olla jopa luopumista rikosasian tai vahingonkorvausten ajamisesta.¹¹⁵ Edunvalvojan tehtävä on saada lapsen ääni kuuluville, koska lapsi ei siihen itse pysty. Edunvalvojan tulee varmistaa lapsen edun toteutuminen ja kuulluksi tuleminen rikosprosessissa.¹¹⁶ Edunvalvojan lisäksi lapsen edun toteutumisesta vastaavat kaikki viranomaiset omassa toiminnassaan.

¹¹⁴ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 23. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklan, 1 kohdan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallinto- ja viranomaisten tai lainsäädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Yleiskommentti CRC/C/GC/14, kohta 6: Lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsen etu on kolmitasoinen. Ensimmäinen se on aineellista oikeutta ”*a substantive right*”. Tämä tarkoittaa, että lapsella on oikeus siihen, että hänen etunsa arvioidaan ja otetaan ensisijaisesti huomioon, kun tarkastellaan erilaisia etuja päätöksen tekemiseksi käsiteltävänä olevassa asiassa. Toiseksi se on perustavanlaatuisen tulkintaperiaate, ”*a fundamental, interpretative legal principle*”. Jos lain säännös voidaan tulkita useammalla kuin yhdellä tavalla, tulisi valita sellainen tulkinta, joka palvelee tehokkaimmin lapsen etua. Yleissopimuksessa ja sen valinnaisissa pöytäkirjoissa vahvistetut oikeudet tarjoavat lähtökohdat tulkinnalle. Kolmanneksi se on menettelysääntö ”*a rule of procedure*”. Aina kun tehdään tiettyyn lapseen, tiettyyn lapsiryhmään tai yleisesti lapsiin vaikuttavia päätöksiä, päätöksenteossa on arvioitava päätöksen mahdollisia vaikutuksia kyseiseen lapseen tai kyseisiin lapsiin.

¹¹⁵ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 136.

¹¹⁶ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 139.

4.8 Malli lapsen kohdistuneen rikoksen esitutkinnan rajoittamisesta

Ohje: Tee esitys esitutkinnan rajoittamisesta täyttämällä jokainen laatikko. Näin voit varmistua, että esitys on laadullisesti ja sisällöllisesti riittävä ja syyttäjä saa käyttöönsä riittävät tiedot ratkaisunsa tueksi.

SOVELTUVAN PERUSTEEN VALINTA:

Harkinta siitä, että onko valitun perusteen käyttö puolustettavaa lapsen kohdistuneen rikosepäilyn osalta ja onko rikosasian erityispiirteet huomioitu.

Esimerkiksi: *"Tutkinnanjohtaja X, esittää syyttäjälle esitutkinnan rajoittamista ETL XX perusteella. Esitutkinnassa selvitettyjen seikkojen (ks. alla) perusteella on varsin todennäköistä, että syyttäjä tulisi jättämään syytteen nostamatta."*

LYHYT TEONKUVAUS

Tiivistys siitä, kuinka asia on tullut poliisin tietoon ja mistä on kyse (esitutkinnassa selvittävät asiat, ETL 1:2).

ASIAN KÄSITTELY

Selostus siitä, miten asiaa on käsitelty esitutkinnassa.

Lapsen puhevallan käyttäminen (kuka/ketkä?), ja selostus rikosasian edunvalvojan määräämisestä. Jos eturistiriitatilanteessa edunvalvojaa ei ole, selostetaan sille perustelut. Sovittelu? Onko sitä harkittu?

TIIVISTELMÄ MUIDEN VIRANOMISTEN TOIMENPITEISTÄ/TIEDOISTA

Lyhyesti tiedot, joita muilta viranomaisilta on tapauksesta saatu.

Riskinarviointi?

Asiassa jo tehdyt toimenpiteet muissa viranomaisissa sekä lisäksi suunnitelma siitä, miten asiaa tullaan jatkossa muissa viranomaisissa käsittelemään.

TÄRKEÄ YLEINEN TAI YKSITYINEN ETU

Tärkeä yleinen etu. Huomioon otettavat asiat mm: yleispreventio, rikosepäily on herättänyt suurta julkista huomiota, epäily liittyy uudenaikaiseen rikolliseen ilmiöön, epäily on yhteiskunnallisesti huomattavassa asemassa, rikollisen toiminnan jatkamisen vaara on ilmeinen yms. *Tärkeä yksityinen etu* liittyy esimerkiksi vahingonkorvauksiin. Lasten kohdalla oikeuksien toteutuminen on usein huoltajan tai edunvalvojan varassa. Onko lapselle odotettavissa korvausta ja jos kyllä, onnistuuko se, jos esitutkinnasta tehdään rajoittamispäätös? Harkinnassa tulee huomioida myös muut lapsen yksityisen etuun liittyvät seikat, kuten koko rikosprosessin tarpeellisuus lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

LAPSEN ETU

Lapsen etu on aina tapauskohtainen harkinta käsiteltävän asian ja lapsen elämän kokonaisuudesta. Huomioitavaa on se, miten ja mihin perustuen viranomainen on harkinnut lapsen etua.

Esimerkiksi: *"Ottaen huomioon teon vakavuus, saatu selvitys ja lapsen kieltäytyminen kuulustelusta sekä vallitseva perhetilanne ja asian käsittely lastensuojelussa, olisi esitutkinnan jatkaminen kohtuutonta, sillä saavutettavaan tulokseen nähden. Rikosprosessin jatkaminen ei ole myöskään lapsen edun mukaista näiden edellä mainittujen seikkojen perusteella. Lastensuojelu on poliisien saamien tietojen mukaan työskennellyt aktiivisesti perheen kanssa, ja tämä työskentely jatkuu edelleen. Poliisin tietoon ei ole tämän ilmoituksen jälkeen tullut uusia ilmoituksia, että perheen lapsiin olisi kohdistunut uudelleen väkivaltaa."*

5 LOPUKSI

Esitutinnan rajoittaminen on vielä vain vähän tutkittu teema Suomessa. Valtakunnansyyttäjäinä toiminut *Matti Nissinen* totesi artikkelissaan jo vuonna 2007, että esitutinnan rajoittaminen on kontrollin näkökulmasta ongelmallinen. Kun toimijoilla järjestelmän sisällä ei ole riittävästi tietoa rajoittamisinstrumentin käytöstä edes omassa keskuudessaan, itsekontrolli ei voi toteutua asianmukaisesti. Asianomistajan asemakaan rajoittamisasiassa ei ole *Nissisen* mukaan kadehdittava, koska muutosta päätökseen on hyvin vaikea saada, kun kantelukin johtaa vain harvoin esitutinnan jatkamiseen. Tutkintakulttuurin yhtenäisyys ja päätösten perusteluissa toteutuva avoimuus tarjoaisivat parhaat lähtökohdat paitsi esitutinnan rajoittamiseen kohdistuvalle tutkimukselle, myös laajemmin ennustettavuuden toteutumiselle ja yhdenvertaisuuden varmistamiselle, toteaa *Nissinen* artikkelissaan. Esitutinnan rajoittaminen on tarpeellinen ja taiten käytettynä myös tehokas työkalu. *Nissinen* tuo kuitenkin esiin, että on ilmeistä, että tiedämme esitutinnan rajoittamisesta rikosprosessuaalisena ilmiönä liian vähän. Sen asiallinen soveltamisala, erot alueellisessa käytössä, suhde muihin rikosasioiden prosessuaalisiin päätösinstrumentteihin ja ylipäätään sen todellinen kriminaalipoliittinen merkitys kaipaavat sekä lainopillista, että oikeuspoliittista lisätutkimusta osakseen. *Nissisen* mukaan esitutinnan rajoittaminen on aivan liian tärkeä asia jätettäväksi vain esitutkintaviranomaisille ja syyttäjille.¹¹⁷ Nyt vuonna 2021 ei tutkimusta esitutinnan rajoittamisesta ole vielä kukaan kovin paljon.

Lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutinnan rajoittaminen voi tuntua houkuttelevalta ja helpolta ratkaisulta tilanteessa, jossa rikoksia tulee ilmi yhä enemmän eikä poliisin resurssit lisäänty välttämättä samassa suhteessa. Esitutinnan rajoittaminen nähdään usein vain prosessiekonomisesta näkökulmasta. Tällainen rooli esitutinnan rajoittamisella osittain onkin, kun viitataan ns. ”massarikoksiin”. Lapsiin kohdistuneiden rikosten kohdalla tulisi kuitenkin pystyä muuttamaan näkökulma pois prosessiekonomiasta ja pohtia esitutinnan rajoittamista enemmän lapsen edun näkökulmasta. Lapsen etu toteutuu joskus paremmin, kun perheen kanssa toimii päävastuussa yksi viranomainen, kuten lastensuojelu, sen sijaan, että kaikki viranomaiset veisivät alkaneet prosessinsa täysimääräisenä loppuun asti. Esitutinnan rajoittaminen voi olla järkevä työkalu lievissä lapsiin kohdistuneissa rikoksissa. Viranomaisen pitää vain perustella päätöksensä lapsen etu keskiössä.

Lapsen edun arviointi edellyttää viranomaiselta kokonaisharkintaa, joka edellyttää myös muiden viranomaisten tietojen ja toimien selvittämistä. Tässä tutkimuksessa tehty malli

¹¹⁷ Nissinen 2007, s. 69, teoksessa West 2019.

auttaa viranomaista kokonaisvaltaiseen harkintaan ja laadukkaan esityksen rakentamiseen. Kerralla laadukkaasti tehty esitys on myös prosessiekonomista. Viranomaisten resurssit menevät hukkaan silloin, kun yhtenäistä linjaa viranomaisten kesken ei löydetä ja rajoittamisesityksiä joudutaan täydentämään. Resurssien hukkaa syntyy myös, kun tehdään toimenpiteitä, jotka eivät ole tarpeellisia asian edistämiseksi esitutkinnan ja vähiten lapsen edun kannalta.

Esitutkinnan rajoittamisesta ei löydy kotimaista tutkimusta kovin paljon. Tätä tutkimusta tehdessäni varmistuin siitä, että jos yleisesti tutkimusta esitutkinnan rajoittamisesta on vähän, niin lapsiin kohdistuneiden rikosten osalta sitä on vielä vähemmän. Uuden luominen on aina haastavaa, mutta sitäkin tärkeämpää.

Mallin luomisessa tärkeimpinä kriteereinä pidin selkeyttä, käytettävyyttä ja monipuolista näkökulmaa. Sovittamalla yhteen kaikki mallissa tarvittavat tiedot näiden kriteerien kanssa, turvaavat ne laadukkaan ja silti tiiviin pohjan lapseen kohdistuneen rikoksen esitutkinnan rajoittamisesitykselle. Alan ammattilaiset kuitenkin määrittelevät mallin käytettävyyden, kun he soveltavat mallia työssään. Jatkotutkimuksessa voisi olla hyödyllistä kerätä ammattilaisten näkemyksiä mallin rakenteesta.

Elisa Silvennoinen on tutkinut lapsen roolia asianomistajana esitutkinnassa. Yksi Silvennoisen tutkimuksen keskeisin johtopäätös on, ettei esitutkintalainsäädännössä ole huomioitu lapsen asemaa tavalla, joka huomioisi sekä lapsen aseman itsenäisenä oikeuksiensa haltijana että tarjoaisi lapselle menettelyllistä suojaa. Silvennoisen mukaan esitutkintalaissa säädetään lapsen kohtelusta ja lapselle määrättävästä edunvalvojasta, mutta laissa tai sen esitöissä ei yksiselitteisesti oteta kantaa siihen, mitkä asiat kuuluvat puhevallan piiriin ja mistä asioista lapsi päättää itse. Esitutkintalaki ja sen esityöt vaikenivat tutkimuksen mukaan myös muun muassa lapselle annettavasta tiedosta ja lapsen näkemysten tiedustelemisesta erityisesti silloin, kun lasta ei kuulustella esitutkinnassa.¹¹⁸ Silvennoisen tutkimus osoittaa, ettei lapsen oikeusturvaa ole lainsäädännössä huomioitu riittävästi. Lapsen oikeusturvaa tarkemmin määrittelevät lakimuutokset pakottaisivat viranomaiset huomioimaan lapsen oikeusturvan toteutumisen monipuolisemmin esitutkinnan aikana. Esitutkinnan rajoittamisen tilanteissa esitutkintaa ei kuitenkaan tehdä kokonaan alusta loppuun vaan se toimitetaan vain tarvittavilta osin. Esitutkinnan rajoittamisen tilanteet aiheuttavat sekaannusta siinä, mitkä lapsen oikeusturvaan liittyvät asiat ovat vähimmäisvaatimuksena toteuduttava siitäkin huolimatta, että esitutkintaa ei aloiteta ollenkaan tai se lopetetaan. Tässä tutkimuksessa luotu malli nostaa esille lapsen oikeusturvan vähimmäisvaatimuksia,

¹¹⁸ Silvennoinen 2020, s. 389.

mutta niiden tarkempi määrittely ja käytännön soveltamisen tilanteiden analysointi olisivat tärkeitä aiheita jatkotutkimukselle.

LÄHTEET

Oikeuskirjallisuus

Fredman Markku (2013). Rikosasianajajan käsikirja. Alma Talent Oy

Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko (2020). Esitutkinta ja pakkokeinot. Talentum Media Oy.

Ellonen, Noora – Rantaeskola, Satu (toim.) (2016). Rikostutkinta lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24. Juvenes Print, Tampere 2016

Heikkilä, Marjukka – Rantaeskola, Satu – Suikkanen-Malin, Tuija (2018). Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa. Warelia.

Helminen, Klaus – Kuusimäki, Matti – Rantaeskola, Satu (2012). Poliisilaki. Alma Talent Oy.

Hirvonen, Ari (2011). Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki: Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17.

Jokela, Antti (2018). Rikosprosessioikeus. Alma Talent Oy.

Kukkonen, Reima – Tolvanen, Matti (2011). Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Alma Talent Oy.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2014). Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Alma Talent Oy.

Nissinen, Matti (2007). Esitutinnan rajoittaminen – Mahdollisuuksien taidetta. Defensor Legis N:o 1/2007

Rantaeskola, Satu (toim.) (2014). Esitutkintalaki -kommentaari. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 21. Tampere: Juvenes Print.

Rantaeskola, Satu (2021). Asianomistajan yksityiselämän suoja rikosprosessissa. Alma Talent. Helsinki 2021.

Silvennoinen, Elisa (2020). Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa. Grano Oy. Jyväskylä 2020.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti (2016). Rikosoikeus – Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Alma Talent Oy.

Tuominen, Mia (2014). Lapsen edunvalvonta esitutinnan näkökulmasta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 111. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.

Välimäki, Pertti (2009): Holhoustoimen pääpiirteet. Talentum Media Oy

West, Linnea (2019). Poliisin esitutinnan rajoittaminen vähäisyys ja kohtuus -perusteilla. Soveltuminen lapseen kohdistuneessa väkivaltarikoksessa. Pro Gradu -tutkielma. Vaasan yliopisto.

Virallislähteet

Euroopan neuvoston ministerikomitea suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä 2010. Euroopan neuvoston ministerikomitea hyväksynyt 17. marraskuuta 2010. Monografia nro 5. Luettavissa <https://rm.coe.int/16806a453d>. Luettu 16.10.2021.

HE 94/1993 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

HE 78/2010 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta.

HE 222/2010 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 58/2013 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi

HE 127/2013 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen järjestämisestä annetun lain muuttamisesta.

Lapsen oikeuksien komitea. 2013. Yleiskommentti nro 14. Lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon. CRC/C/GC/14.

OM työryhmämietintöjä 2007:2. Oikeudenkäynnin kokonaiskeston lyhentäminen.

Viranomaisten määräykset ja ohjeet

Poliisihallitus (2019). Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu. POL-2018-41886

Poliisihallitus (2019). Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. POL-2019-34669

Sisäministeriön (SM) julkaisu 14/2016. Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja.

VKS 4/2006, Asianomistajan syyteoikeus virallisen syyttäjän kannalta. Dnro 38/31/06 13.12.2006. (Ohjetta päivitetään parhaillaan)

VKS 5/2016, Esitutinnan rajoittaminen. Dnro 22/31/15 24.10.2016.

VKS 1/2018, Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet. Dnro 042/31/18 19.12.2018.

Laillisuusvalvonnan ja Korkeimman oikeuden ratkaisut

Apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisu annettu 12.3.2008 Dnro 21/45/08

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 10.10.2019 Dnro EOAK/1084/2019

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 10.10.2019 Dnro EOAK/3462/2019

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 5.6.2020 Dnro EOAK/3150/2019

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 19.8.2020 Dnro EOAK/2416/2020

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 2.9.2020 Dnro EOAK/5625/2020

KKO 2014:48.

Verkkosivut ja muut lähteet

Ihmisoikeusliitto (2015). Tiedote 5.5.2015. Luettavissa <https://ihmisoikeusliitto.fi/fra-lapsen-oikeus-tulla-kuulluksi-ei-toteudu-riittavasti/>. Luettu 23.10.2021.

Sinkkonen, Minna – Mäkelä, Jukka (toim. 2017). LASTA-hanke, Kokemuksia viranomaisten yhteistyön ja tietojenvaihdon koordinoinnista lapsen kohdistuneissa pahoinpitely- tai seksuaalirikoksen epäilytilanteissa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos raportti 2/2017. Taitotalo PrintOne. Luettavissa https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/134582/URN_ISBN_978-952-302-850-0.pdf?sequence=1. Luettu 17.10.2021.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, THL (2019). Barnahus hankesuunnitelma vuosille 2019–2021. Luettavissa https://thl.fi/documents/10531/2851931/Barnahus_hankesuunnitelma_31082020.pdf/eed67f0e-aecd-d86f-ea36-30b9cb41b4bd?t=1598881380276. Luettu 14.1.2021.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, THL. Lastensuojelun käsikirja: Rikoksen ja riidan sovittelumenettely. Luettavissa <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/rikoksen-ja-riidan-sovittelumenettely>. Luettu 7.7.2021.